

KAUTZ GYULA

Politika vagy országásztan*

A politika vagy Országásztan általában

9. §

AZ ÁLLAMTUDOMÁNYOK ÁLTALÁBAN¹

I. Az emberek társadalmi és állami élete és szervezetére vonatkozó tudományoknak, mindekkoráig egy általánosan elfogadott s mindenoldalulag megalapított elvkörből kiinduló, s az élet és itészet követelményeit is kielégítő rendszere, és körzetem létez². Pedig ez mind a tudománynak közvetlen érdekében és mélyenható jelentőségének tekintetéből, mind pedig az okból is nagyon óhajtandó volna, mivel minden egyes tudományi ágnek az összes rendszerbeni helyzete feladása és vizsgálatköre, azonnal világosan kitűnnék, s így tulajdonképi jelleme tárgyalási módja és jelentősége is tüzetesebben méltányoltathatnék.

Az emberi tudomány és ismevilág terjedelmes körében, egy önálló és sajátlagos jelleggel bíró tudományrendszert találunk, melly kiválólag a társaságban, jelesül állami társadalomban élő embereknek, mint egy fensőbb egységbe összeforrott létszeres egésznek élete és alakulásával foglalkozik; az egyes polgárokat

* A közölt tanulmány kautz Gyula *Politika vagy országásztan tekintettel a két művelt világrész államintézményeire és törvényhozására* (Pes, 1862) című tan- és kézikönyve II. fejezetének részlete.

mint egy magasab Öszlétnek és Közületnek tagjait és alkatelemeit tekinti, vagyis az Államtudományt³. – Státustudományok, vagy Államtudományoknak e szerint minden, az „Álladalomra” vonatkozó, s a tulajdonképeni országász és a politikailag tevékeny állampolgár képzése és kalauzolására irányzó, ismeszakok összesége neveztetik; a melly tehát nem egyéb, mint rendszeres foglalata azon tanitmányok és elveknek, a mellyek az álladalomnak, mint az egységes s rendezett népelet külnyilvánulásának, természete és lényege, szerkezete és intézményköre, elemei és alkatrészei, tényezői és mozgató erői, rendezése és vezénylete, fejlődése és történeti állapotaira, szóval egyetemes bel- és külviszonyaira vonatkoznak. – Kitétszik ebből, hogy az Államtudományoknak egy mindenekfelett nemes, mély jelentőségű, messzehorderejű, de valóban nehéz s óriási feladatkör is jutott osztályrészül. – Az államtudomány vizsgálati és fejtegetési tárgyát mindenekelőtt ugyanis az összes nemzetélet, egységes külső rendje és művezetében, képezvén, hivatásában álland, tüzetesen kimutatni, mint szorulnak a népeknek minden gondolható életcéllok szerint messze szétágazó törekvéseik, a külső együttlét bizonyos egységes megállapított rendjére; mint valóztatik meg azok által tényleg e rend; mint gyakorol ez azon törekvések és működelmekre befolyást; s mint hatnak viszont ez utóbbiak reája, kisebb nagyobb mértékben vissza!? Államtudománynak leend tisztjében megmutatni, mint válik a népnek és pedig akár egyesekben akár társaságai és testületeiben tekintsük azokat, egész élete, egy ugyan azon időben államképző erővé, s államtevékenységi tárggyá!? Neki áll feladatában: az államnak egységes életét minden jelentékeny tüneményeiben, az összes néplétteli viszonylatban, és minden intézményeivel szem elé állítani! kormánynak és kormányzottaknak özműködését a népegész életcéljai előmozdítására, vizsgálat alá vonni! – az egyeseknek s testületeknek, sőt egész néposztályoknak, a státusközérdek tekintetébeni önálarendelését, különzetes érdekeik s czéljaikról lemondását, tekintetbe venni! Valamint azt is kifejtteni, mint valósul meg a nép egyesek különötörekvései változatosságában a Nemzetegység eszméje, mint nyernek az általános társalmi fogalmak a concret népes közéletben tartalmat és életet; mint mozog, fejlődik, és hanyatlak az álladalom; mint nyilvánul és működik a kormányzat és az alkotmány; mint felelnek meg hivatásuknak s a közület igényleteinek a különböző hatóságai műszervek és közlönyök; mint oszol meg és hat ismét a népegész, különböző osztályai és rétegei szerint az összes státusalakulására; mint folybe termékenyítőleg vagy lankasztólag az államigazgatás az emberi s polgári élet köreire; mint részeltetnek a népnek egyes rétegei a hatalom gyakorlatában; mint igazolják magukat, mennyire felelnek meg rendeltetésöknek a különböző politikai intézmények; milly kapcsolatban vagy ellentétben jelentkeznek a nem-

zetiségi és a politikai érdekek és törekvések az álladalmakban; milly arányban és milly körülményekben lépett a szabadság és az egyenlőség elve valóságba a különböző államokban és szellemi érdekek, vagy a kiválólag anyagi és gazdasági törekvésekre; és viszont mikép hatnak ezek vissza az állami célokra, és szervezetre; s mint foglalja egyáltalában a közhatalom a tulajdonképeni közvetlen hatáskörén kívüli népeletviszonyokat egy magasab egységbe össze, a mennyire t. i. ez, egyfelől az egész közületnek, másfelől maguknak ez egyes életköröknek kifejlése és tökélyesbülése érdekében kívánatos sőt szükséges! – Végre feladatául tekinti az államtudomány tüzetesen kifejteni: a Jog- és Igazságosság elvének a népnek közéletében megvalósulása módjait és eredményeit; a közerkölcsiség és a társadalmi morál elveinek az egytetemes közéletbeni érvényét és hatását; az ipari és forgalmi érdekek és törekvéseknek az állami özlét, s az anyagi közboldogság megalapítására gyakorolt befolyását; valamint magának a közhatalomnak, mindezen érdekek, törekvések és tényezők biztosítása, előmozdítása és az általános öszérdek szempontjából vezérletére célzó feladatait, intézkedéseit és teendőit!

Ezen általánosan kiemelt feladatköréből és fogalmából az államtudományoknak, azon megismerésre jutandunk, hogy az államtani elmélet az egytetemes népelettel és társadalommal foglalkozik, olykép t. i. hogy annak minden tevékenységei és nyilvánulási köreikre kiterjeszkedik, vagyis mind anyagi és szellemi, mind erkölcsi és jogi, mind politikai és állami ügyeit, viszonyait, és elemeit, vizsgálatai tárgyául fölveszi s nyomozásainak alájaveti. – E magában véve rendkívüli terjedelmű nyomozáskör és feladat azonban, tüzetesebben szemlélve azon czélt, a mellyet az államtudományok elérni törekszenek, lényegileg megszoritatik és korlátoltatik az által, hogy az Államtani szakok a népelet mind e nyilvánulásait és viszonyait: nem minden irányban és minden oldaluk szerint veszik vizsgálat alá, hanem csak annyiban, a mennyiben egyáltalában külső érvényük, és viszonylatuk vagyon; a mennyiben a közület özlétezése czélja, mozgalma és alakulására behatnak; a nép- és államélet lényeges alkatelemeikép szerepelnek; és külsőleg, az Egészre kiható cselekvőséget tanusitanak⁴; míg a többi momentumok és oldalakra vonatkozólag az illető nyomozást és elvkifejtést egy egészen más jellemű különös és sajátlagos tudományrendszerre hagyja. – Kitétszik innen az, hogy az Államtudományok körébe kiválólag csak az állami Jogra, azután az Államrendezés és kormányzásra, továbbá a Nemzetgazdaságra, és annyiban a mennyiben a Közerkölcsiség is némelly tekintetben a fentkitűzött jellemmel bír, a Közerkölcsre vonatkozó tudományszakok sorolhatók; a népelet egyéb nyilvánulatai és köreire, például a vallásra, az egyházra, a művészetre, a szellemi művelődésre, vonatkozó tanágak pedig, mint lényegileg külön-

böző, s eltérő jellemű élettevékenységi momentumokat, fejtegető és tárgyalóismeszakok, Hit- és Egyháztan, a Művészettan, és Művelődéstan egészen önálló tudományrendszereit képezik⁵.

II. A mi már most az Államtudományok tulajdonképeni osztályzatát és egyes ágait illeti, e tekintetben nem is szükség különösen kiemelni azt, hogy a státustudományok a szerint a mint a vizsgálódásnak a mellyből kiindulna, neme és módja különböző; vagy a szerint, a mint az állami élet különböző oldalai és nyilvánulásai vétetnek tüzetesen figyelembe: többféleképp osztályozhatók. Így vonatkozva az említett első momentumra, vagyis a tudománykör egyes ágai jellem és vizsgálódási megfejtegetési módjára: meglehet különböztetnünk a.) Bölcséleti Államtudományokat, a mellyek t. i. a státusélet általános észti természetét és eszményét, funkcióit és feladatait tárgyalják; b) Történelmi Államtudományokat, mellyek az állam históriai fejlődését, a státuseszme fokenkénti megvalósulását, a közczéloknek bizonyos tér- és időben miképp történt tényleges megvalósítását fejtegetik; végre c) Gyakorlati Államtudományokat, a mellyek a státusczéloknek adott viszonyokbani legszűkebb elérése módjait és közegeit ismertetik. – Vonatkozva ellenben az utóbbi momentumra, vagyis a státusélet különböző nyilvánulási köreire, és így az egyes államtudományi szakok főeleme és közvetlen anyagára: meglehet különböztetnünk, mint már fentebb is tevők a) Jogi Államtudományokat, a mellyek kiválólág a státus jogviszonyaival, jogintézményeivel, a polgárok s az államhatalom jogviszonylataival, s a státusnak idegen státusokkali jogkapcsolatával foglalkoznak; b) Gazdászatiakat, a mellyek a nép anyagi ipari s gazdasági élet-szervezete és mozgalmára vonatkoznak; c) Politikaiakat, a mellyek tüzetesen a legczélszerűbb államszervezés és kormányzás elveit fejtegetik; d) Közkerkölcsit, a melly az államot mint lényegileg általánosán kötelező morálszabályokon alapuló, s azok szerint működni hivatott közületet vonja vizsgálat alá. – Lehet végre a Státustudományokat a szerint a mint az egyes ismeágak vagy a kül- vagy a belállamügyekkel foglalkoznak, kül- és belügyiekre osztani, a hol azután a Nemzetközi Jog meg a Diplomatia az első, minden többi állami ismeszakok pedig az utóbbi osztályba tartoznának. – Véleményük szerint az államtudományok leghelyesb s legczélszerűbb osztályzása az leend, a hol egyfelől az illető tanszakok jelleme és iránya, másfelől tárgya és főeleme, egyidejűleg találna kifejezésre; s e tekintetben előbb egyáltalában felosztanók az összes státustudományokat elméletiek, vagy jobban⁶ dogmatakra, és történelmiekre; – azután pedig az említett négy fő népéletelem vagy oldal szerint: Jogiakra, Politikaiakra, Közgazdaságiakra, és Közkerkölcsire.

Ezeknek nyomán az Államtudományok körzete a következő sorozat szerint volna osztályozható és áttekinthető:

Államtudományok.

I. Dogmatikai Államtudományok, és ugyan különösen

1. Altalános Államalaptan.⁷
2. Jogi Államtan, és ugyan a) Államjog, b) Nemzetközi Jog⁸.
3. Politikai Államtan vagy Országászattudomány, és ugyan a) Államszervezés-, b) Kormányzástan.
4. Közkerkölcsi Államtan.
5. Gazdasági Államtan; vagyis Nemzetgazdaság- és Pénzügytan.

II. Történelmi Államtudományok.

1. Államtörténelem.
2. Statisztika.

E felosztás és sorozatra vonatkozólag egyébiránt megemlítendő különösen még ezek a) hogy az érintett határokon belül az itt elsorolt államtudományi főszakoknak (tehát a Jognak, a Gazdaságnak, a Politikának, és a Morálnak) mind tárgyai mind nyomozási vidékei összeütők; csak hogy mindegyikök egy külön külön oldalát veszi ezeknek tüzetesen figyelembe és vizsgálat alá; s hogy mindegyik tudományág egyenként véve a többi részint föltételezi, részint megállapítani segíti. b) Hogy nézetünk szerint az Államjogtannak köréből, úgy a mint az rendszeren tárgyalatni szokott, igen sok kiküszöbölendő, és a Politikába viendő át. c) Hogy a Közkerkölcsstan azért vétetett főleg mint legujabb államtani szak, a státustudományok itt közlött körzetébe föl, mivel tényleg léteznek az állami életben, szerkezetben és kormányzatban olly viszonyok és esetek, a mellyeket sem maga a Jog, sem a Közgazdaságtan elvei és tanai szerint, megfejteni, illetőleg elintézni, nem lehet; és mégis az összesállamrend s külső népeletre nézve a legnagyobb fontossággal és horderővel birnak.⁹ Végre d) hogy mulhatlanul szükségesnek tartjuk ugyan azt, hogy a státustudományokban az ugynevezett socialis momentum is kellő figyelemre méltattassék; de azért nem helyeselhetőnek tartjuk azon eljárását a melly szerint az államtudományok eddigi körzetének egy avval majdnem ellentétben álló s egészen új, ugynev. Társadalmi tudománykörzet állítatik melléje¹⁰; a mi által az államtudomány egyrészt lényeges, alkatrészei és elemeitől megfosztatik; másrészt üres és pusztá formák, népeleti idomok tudományává törpítetik¹¹!

10. §.

A POLITIKA VAGY ORSZÁGÁSZATTAN.

I. Minket az Államtudományok rendszerének nagy köréből, mint említenünk nem is kell, a Politikai Államtan, a szoros értelemben¹² Politikai Tudomány, vagy mint mi ezután nevez-

ni fogjuk: az Országásztan¹³ érdekel. Szükség tehát, hogy mindenekelőtt ez utóbbinak fogalmát és feladatát tüzetesen kifejtsük és megismerjük. – E tekintetben egyáltalában azt mondhatjuk, hogy addig míg az állambölcselet, és az általános államjogtan a népelet jogi oldala és nyilvánulásaival, a fejedelem és a nép egymásiránati jogviszonylataival, s az államélet eszményével foglalkozik; míg a Nemzetgazdaságtan a társadalom és állam anyagi és vagyoni érdekeit és ipartevékenységét elemzi; és az Államtörténet és Statisztika az állami fejlődés és alakulás historiai ecsetlésére meg a fenálló közviszonyoknak és állapotoknak rajzára terjeszkedik: addig a Politikának, mint önálló s különös jellemmel bíró tudománynak, lényege abban áll: hogy a gyakorlati államelméletet, alkotmány és kormányzat által megállapított tényleges mozgalmak és nyilvánulásában szemléli; a nép- és társadalomorganismust kormányzó és kormányzottak egymáshoz viszonya szempontjából nyomozza; a státuszszerkesztés és államformáknak befolyását a népegészre és ennek viszonzhatását amazokra megfejt; az országászati tevékenység és intézkedés módjaival, szabályaival és törvényeivel megismertet, és így egyuttal, és egyáltalában tekintve: azon eszközök és módok tudományok kifejtését adja, a melyek által az államélet céljai és feladatai lehető legsükekeresebb és legtökélyesebb, elérettethetnek és megoldathatnak!

Igy fogva fel a Politikának, mint önálló státustudományi főágnak, feladatát és lényegét, annak értelmezése legegyszerűbben következőképp állapítható meg: A Politika vagy Országásztan az államcélok legsükekeresebb megvalósítására vonatkozó elveknek rendszeres foglalata; vagy „a legczélszerűbb Államrendezés és Kormányzás Tudománya”¹⁴.

Kitetszik a mondottakból az, hogy az Országásztan jelleme és lényegében, egyfelől az „általános államéletet” szem előtt tartó általános irány vagy elemmel, másfelől az ezen államélet feladatai megvalósítására legsükekeresebben vezető módok és eszközök tekintetbevételén alapuló: czélszerűségi momenttel, találkozunk. E két eleme, vagy oldala között a politikai elméletnek azonban lényeges különbség vagy ép ellentét nem létezik, mert az elsőnek nyomán a tulajdonképeni államéletnek mozgalmak, a politikai institutiók természetete, alapja és hatálya, s a népeletnek alkotmány és kormány által rendezett és előidézett nyilvánulása, mint tény, tapasztalati állapot tekintetik; míg a másik elemnek nyomán, a melylyel a Politika a társadalmi tevékenység minden nyilvánulatait a közület célrendszere gyúpontjában egyesíti, ezen tényleges állapotok nyomozásából nyert eredményeknek mintegy érvényesítése, alkalmazása vétetik célba; úgyhogy egyik elem a másikat szükségképp föltételezi, kiegészíti, és támogatja; jelesül azonban az utóbbi az első nélkül örökké hiányos, tökélyetlen és határozatlan volna¹⁵!

II. Az országászatannak tulajdonképeni hivatását és jellemét tehát az előrebocsajtottak szerint, az állam legczélszerűbb elrendezése és vezénylete képezvén, önként következik innen, hogy a Politika főfő irányának abban kell öszpontosúlnia, hogy a népeknek mint független politikai közületeknek, gyakorlati életmozgalmát s alakulási törvényeit, okaikban és eredményeikben szem elé állítsa; az államhatalmak legczélszerűbb szervezése és tevékenysége módjait és irányait kijelölje; a különböző népéletnyilvánulásoknak az Egészbeni kapcsolatát, az egészet képviselő közhatalom általi vezényeltetését, és egymás közti kölcsönhatását, földeritse; az álladalmat képző polgárok és néposztályok politikai működését, indokai és következményeivel megmagyarázza; az állam lényegéből származó fogalmakat úgy a mint azok a gyakorlati népéletben életet és tartalmat nyernek, kimutassa; a szabadság és rend, az uralkodás és az engedelmeség, a polgáregyenlőség és különbség, politikai hatályját, működés körét, és szükséges korlátait föltüntesse; alkotmányt és kormányzatot, központi és helyhatósági közlönyöket, szerkezetök, öszműködésök, és általános tevékenységökben meg tulajdonképen hatáskörük szerint, megismertesse; az álladalomnak elemeit és erőit, intézményeit és formáit, culturái és gazdaszati viszonyait: a közület élete és céljai szempontjából és érdekében, kimutassa és méltányolja; s így az országászati tevékenység vezérelveinek alapos megismerésére a státusz-feladatokat megoldására vonatkozó legczélszerűbb módok és eszközök megválasztása és fogatosítására kalauzoljon¹⁶

Es innen van, hogy ez ismeág, mivel a valódi politikai művészségre vezérel: még Állami Eszélytan, Állambölcsesttan, Politikai Ildom- vagy mint a németeknél szokásos: Állam-művélytannak (Staats-kunstlehre) is címezhető¹⁷.

Ezen tudományunk egyik főelemét képző czélszerűségi momentum azonban nem olly értelemben veendő, mint némelyek által történik, a kik a Politikát pusztá eszélyességi elméletnek (Klugheitslehre) tekintik, a melly például azt tanítja, hogyan lehetne céljainkat leghamarább legkönnyebben, bármilly úton is megvalósítani és elérni! E balfelfogás jelesül onnan eredt, hogy a gyakorlati közéletben eszélyesség és Politika sokszor rokonértelemben, t. i. furfangóság helyett, vétetik, s politikusnak még a kétesjellemű, ravasz ember is szokott hivatatni¹⁸. E szójárásban azonban a „Politika” nem is valódi értelemben vétetik; s valódi nemes fogalmának csak torzulata és elfajulásával találkozunk, a mennyiben a Politika erkölcsi tartalma és jelleme végkép félreismertetik, vagy tagadtatik! Az Országászatann vagy Politika nem olly értelemben Czélszerűsésttan, mintha a közczélokot szennyes és tisztátlan eszközökkel és módokon is lehetne vagy kellene megvalósítani. Sőt ellenkezőleg; az igazi Országász igenis jól tudja, hogy az állam céljai csak a Moral és Jogosságali leghűbb öszhangzásban, a nép és kor jogérületé-

nek, erkölcsi meggyőződéseinek elveivel egybefüggésben valósíthatók meg tartandóan; hogy az országásznak is csak jogos célokra, nem jogtalanokra kell törekedni; s hogy a rossz, szennyes eszköz, a legszentebb célt is bemocskolja, elrutítja; valamint tényleg az egyetemes államtörténelemből is azon tapasztalást meríthetjük, hogy a legnagyobb szerű, a legterméke-nyebb, és a legáldásthozóbb státusspolitika többnyire nem az volt, a mely ravasz eszélyesség, és furfangosság, hanem, a mely bölcsesség, jogtisztelet és morális erő által vezéreltetett, s annak alapján fogatosított¹⁹.

III. Az Országásztan vagy Politika már tulajdonképeni jel-leme és feladatánál fogva mindenekfelett gyakorlati, practikus tudomány. Ez jelesül olykép értendő, hogy feladata nem annyira az állameszménynek, és státusideálnak, hanem inkább a tényleges gyakorlati államéletnek, és tüneményeknek, nyomo-zása és megfejtése. Kitetszik innen hogy a politikai elveknek ép azért, mivel a valódi élet s állammozgalom tüzetes vizsgálatá-nak eredményei, magára ezen gyakorlati életre hatásuk annál bizonyosabb és könnyebb lesz; másodsor az, hogy a státuscélok megvalósítására alkalmazott eszközöknek és mó-doknak, mindenkor az életből magából kell merítve lenniök²⁰, ha azt akarjuk, hogy ugyanazon életre jótékonyul vissza is hat-hassanak, vagyis valóban hasznosak, és sikerre vezetők is le-gyenek; végre kitetszik innen az is, hogy a Politika tulajdon-képeni gyakorlati jellege és irányánál fogva, feladatait nem an-nyira választani, és csinálni, mint kapni és fogadni vagyon hi-vatva, a mint ezek jelesül, tér- és időbeni viszonyokból támad-nak, és megoldást követelnek. Jól mondja Dahlmann: Az Országásztan állami egészségtan, nem ép azért mintha csak egészséget szerezne, hanem azért, mivel a betegség okait, for-rásait, elhárító vagy enyhítő szereit megismerteti, s az egészsé-gi állapot biztosítása és fenntartására célzó közegeket és ú-takat kijelöli.

Egy további folyománya tudományunk eddig kifejtett termé-szete és lényének az, hogy mint a valódilag létező státusélet rendezése javítása s tökélyesbitésére célzó ismeág: egyfelől tu-domány (a szó szorosb értelmében) másfelől művészségtan. – Tudomány jelesen annyiban, a mennyiben az általános állam-tanban s állambölcséletben kifejtett államfeladatok és állam-eszmények tekintetbevételével, másrészt a státustörténelem és statisztika által megismertetett erőknek és eszközöknek nyo-mán: a tényleglétező államépület számára, mintegy az alapraj-zot elkészíti s elvszerűen megállapítja, s egyuttal a státusélet szervezésének, vezetésének, s igazgatásának természetét, fölté-teleit és eredményeit kimutatja. Művészségtan pedig annyiban, a mennyiben a tudománytól nyerve az irányzó eszméket és el-veket, a valósághoz alakítólag és idomitólag fordúl; az átmenet-eket előkészíti; az ellentételeket kiegyenliti; szóval eszményt

és létezőt egymással érintkezésbe helyezni, kibékíteni, és közvetíteni tanit bennünket²¹. De mindkét tekintetben, s daczára annak, hogy gyakorlati s tapasztalati irányú tudomány a Politika, melly kiválólag a concrét viszonyokkal és adott állapotokkal foglalkozik, sőt mondhatjuk ép ez okból: szüksége van annak mindenesetre bizonyos Előképre, concrét Eszményre, a melly t. i. azt fejezvé ki, a minek lennie kellene, a mire adott körülményekben törekedni tanácsos volna, szüntelen előtte lebegjen; s a mellynek megvalósítása, létező államalakulásban, egyiki fő célját képezze²². Az egy nagy tévedés, a mellytől ez utóbbi tekintetben azonban a Politikának gondosan óvakodnia kell az, hogy ne induljon ki azon eszméből, mintha az országász arra volna utalva: egy minden idők és minden népek, vagy minden országokra alkalmazható, egyaránt czélszerű, és üdvös intézménykört vagy alkatformát és szerkezetet, e tudományból meríteni²³; a mit már maga a különböző népek és korszakok különböző jelleme, a nemzetiségi historiai, műveltségi, s társadalmi viszonyok sokfélesége és változatossága is egyenesen lehetlenné tenne, és meghiusítana.

IV. Az illy értelemben felfogott Politika vagy Országásztan a valódi észszeres és organikus államéleti reformnak és haladásnak is tudománya²⁴; jelesül azért, mivel egyfelől a státus céljai, elemei, erői és eszményeinek, másfelől adott népek társadalmi történeti nemzetiségi, műveltségi viszonyainak méltányolása alapján, a szükséges és kivihető reformokat kimutatja, és azt, a mi a fennállóknak békés továbbfejlesztése, tökélyesbítése tekintetében legközelebb fogantatandó, szemünk elé állítja. – Az Országásztannak e kitünőleg gyakorlati, és egyuttal közvetítő jelleme abban is fényesen nyilvánul, hogy kapcsolatban az élet tezmészetszerű folytonos továbbfejlődésével, s annak, ekkép támadt követelése szerint: a szakadatlan haladás és javítás pályáján járdal ugyan, de e menetben és magatartásában sem túlzott eszményi²⁵ igényletek, sem szenvedélyes mozgalmakban pillanatnyi érvényre jutott tények vagy események által magát háborítatni, zavartatni, vagy feltartóztatni nem engedi; mert igen is jól tudja, hogy az élet, a practikus államalakulás, organikai természeténél, ugrásokat és szakadásokat nem ismerő jelleménél fogva, mindenkor az erők és viszonyok egyensúlyjának helyreállítására törekszik; hogy az igazi politikus állása az élet irányzata és mozgalmában keresendő; s hogy a valódi országász és státusférfit feladása mindenkor az leendő, álláspontját az élet azon nagy, középső hullámzatában s irányzatában elfoglalni, a melly minden végleteket kerüli, legyőzi, vagy módosítja! – Ép így fő követelése a józan politikának az, hogy állami számításainknak s tevékenységünknek mindig nemcsak az egyes és legközelebbi pontokra, hanem az egészre, és minden idők s fejleményi körökre kell kiterjeszkednie, azokkal összhangzatban állnia; mert egyébként a biztos criteriumokat s

támaszpontokat eljárásunkban nélkülözőnk, csak egyes erők osztályok vagy érdekekre támaszkodnánk, sőt még oda is juthatnánk, hogy tudományunk elszigetelt, önző, elzárkozó jellemű ismeággá fajulna; s a pillanatnyi eredménynek, és haszonnak, minden egyéb fensőbb tekinteteket és érdekeket feláldozná²⁶
– 27, 28!

11. §.

A POLITIKA MÓDSZERE; JELESÜL FORRÁSAI, FEJLEMTÖRVÉNYEI, ESZMÉNYI ELME ÉS TANELEINEK JELLEME²⁹.

I. A tudomány módszere alatt azon útát és módot értjük, melly annak elvei megismerése és megállapításában, meg igazságai és tanainak kifejtése és tárgyalásában követtetik. Az első főbbfontosságú momentum e tekintetben tehát azon kérdésnek megoldása „mellyek azon források a mellyekből a tudomány igazságai és elvei merítetnek;”, a mi azután magára az egész tudományszak jelleme és irányzatára nézve is döntő befolyású körülmény³⁰.

Az Országászáttan mint kitünőleg *gyakorlati és tapasztalati* ismeág, egyfelől a concret statusélet s államtevékenység természete, intézményei, szerkezete, hatálya és viszonyai, kifejtése és nyomozása, de másfelől mint valódi ethikai jellemmel bíró tudomány, arra is vagyon hivatva³¹ (mint fentebb látók) hogy az államélet haladása s tökélyesbitése föltételeit és módjait is kijelölje; tehát nem csak a létre és a létezőre, hanem arra is kiterjessze, a mi adott viszonyok és körülményekben a javítás és reform érdekében foganatosítandó; hogy így a fenálló mellett a jövőndöt és célba veendőnt is méltányolva, olly tudománynya váljék, melly az emberi és nemzeti társadalomrend legmagasb állami feladványai megoldásához is tényleg hozzájárul³². – Kiteszik innen, hogy már maga a tudomány lényege és feladata azt hozza magával, hogy igazságainak és elveinek megismerési forrását hol kell keresnünk. A főfő és közvetlen megismerési forrás ugyanis a tapasztalatban, a történelmi és positiv állapotok, fejlemlviszonyok, s intézmények mindenoldalú nyomozása, következtetések és combinatiókrai felhasználása, és tüzetes átvizsgálásában rejlik³³⁻³⁴; míg a másik forrásból, vagyis a gyakorlati ethikai emberészből, csak akkor és annyiban merithetünk, a mennyiben tudományunk másodík eleme, a mellyet egyáltalában eszményinek nevezhetni, jó tekintetbe; a mellyre nézve ugyanis a történet, a tapasztalás egészen kielégítő támaszpontokat nem szolgáltat³⁵! – Tudományunk feladatának e másodík momentumára nézve, egyébiránt nem szabad szem elől tévesztenünk azt, hogy még ennek irányában is fő-

fontossága a tapasztalat³⁶ annyiban, a mennyiben csak ennek alapján és segítségével vethetünk korlátozott körű szellemei személynékel mintegy jóslói és látói pillantását a jövőbe; a mennyiben magának a legnagyobb lángeszmeének feje sem képes a gyakorlati s adott viszonyokat és állapotokat ignorálni; s egyebet mint szellemi reproductiójukat és létszeres továbbfejlesztéseket eszközölni; s a mennyiben az egyedül magára állított emberész, mely a történeti s fenálló állapotokat figyelemre nem méltatja; az államélet pozitív természetét, tulajdonosait, szükségleteit, feladatait és tényezőit számba nem veszi; s minden tekintet nélkül a létezőre és a kivihetőre, absztrakt ideálokat fejt ki: mindenkor a tévelynek vagyon alájavetve, s rendesen a legbadaarabb, a legfélszegebb ábrándképletek és torzalakok ajánlására és védelmezésére vetemedik! – A politikusnak, ha sükerrel és szerencsével akar eljárni tudományi elméletének és rendszerének felállításában, nem szabad soha szem elől téveszteni azt, hogy az Országásztant, mely a gyakorlati életből fejlődik ki s viszont a gyakorlati életre hatni van hivatva, üres fogalmakkal, elvont, tartalom nélküli eszmeevolúciókkal fölépíteni, az élet és államrend eszerszerű alakzatai és gazdag változatosságú állapotainak semmibevételével, sovány fogalomschemákkal és spekulációval, megalapítani nem lehet; „hogy mint szellemdús Eötvösünk is már kimondá, az államtudomány eredményei csak annyiban, a mennyiben tapasztaláson alapulnak, járnak valódi haszonnal; „ hogy mindenkor csak a tények egyetemes körének tanulmányozása és a tapasztalásból történő kiindulás vezet megnyugtató eredményekre, s képesíti a politikai bölcselőt arra, hogy valóban életrevaló intézményeket és módokat hozhasson javaslatba, hogy az állami létszer s tevékenység alakzatai és nyilvánulásai felett alapos ítéletet hozhasson; szóval a tudomány nagy feladatainak megoldása és rendeltetésének eléréséhez tényleg és sükeresen járulhasson³⁷!

II. Az országásztant feladatai egyikének, fentebbi elmélkedéseinkben az „államélet fejlemtörvényeinek” kimutatását és megismertetését neveztük, jelesül olly végből is, hogy ez úton az országászi s álladalmi tevékenység valódi vezérszabályainak felfogására juthassunk. – E feladat megoldása tudományunk tapasztalati eleme és jellemével áll közvetlen kapcsolatba, a mennyiben „államéleti törvények” csak a tényleges politikai nép- és társadalomfejlődés és pozitív állapotok mindenoldalú vizsgálata és nyomozása alapján ismerhetők meg, és bizonyíthatók be tüzetesen. – A politikának, mint a gyakorlati államtévékenység s államműködés tudományának, eddigi terméketlensége, meddősége és ingatag jelleme ugyanis főleg onnan ered, hogy művelői mindekkorig az államéletben és fejlődésben uralkodó organikus szabályok vagyis fejlemtörvények megismerésére nem törekedtek; s így a politikai okoskodás és az országászi tevékenység jobbára csak az ide oda kapkodás, tapo-

gatódzás és experimentális hullámzatainak nyomán haladott; a politika exigenciák tudományának, vagy inkább nemtudományának czimeztetett, s biztos támaszpontokat és kiindulási alapokat nélkülözvén, soha határozottan előrelátható s kiszámítható eredményekre következtetni nem birt!

A tudomány a közönséges tudás és ismerettől abban különbözik, hogy az egyes tények és tünemények okzatos összefüggése, a benső rugóknak, és szabályoknak, és mellyeken egy egész tüneménykör és annak részei, nyugszanak, ismeretébe behat; s így nemcsak az események külső halmazának, hanem benső, szükséges, és természetszerű kapcsolatának és egységének belátása és felfogására emelkedik; szóval a természeti vagy fejlődési törvények kifejtésével és ismertetésével foglalkozik³⁸. Korunk tudományi mozgalmainak egyik fő irányzata a physikai és erkölcsi világ e törvényeinek föl kutatása és kifejtésére czéloz. E hivatás és feladat alól napjainkban az Államtudományok, s ezek *legjelentősbike* a Politika, sem vonhatja ki magát, sőt iparkodnia kell, hogy annak minden erejével lehetőleg megfelelni képessé is váljék. Mert csak úgy, ha ezt foganatba vesszük, leszünk képesek az ezer alakú s változatosságú politikai tények és tünemények árjában, bizonyos támpontokat nyerni; a látszólag estelegesen fel- és aláhullámzó jelenségek tömkelegében, a benső rendet, összefüggést s egységet megismerni; s oda jutni, hogy tudalmunk ne legyen pusztá töredék, *tapasztalati adathalmaz*, vagy *másolatszerű* lenyomata a *valónak* és *létezőnek*, hanem valódi tudomány, mellynek bizonyos rendszeres egysége, okzatos elvi összefüggése van. – A politikai élet fejlem-törvényeinek megismerése többféle, mind elméleti mind gyakorlati *hasznokkal* kínálkozik. *Először* ugyanis azon belátásra vezet, hogy egyes országokban, népeknél, vagy korszakokban, különböző fejlődési tényezők és sajátzerű életalapok léteznek, mellyek az egész társadalom és *állami létszer* sajátzerű mozgalma és alakulására befolyanak. – *Másodszor* megismerésére jutunk ekkép azon örök erők és *természeti határoknak*, mellyeknek minden emberi és társadalmi lét és tevékenység alávetve vagyon, s mellyeknek semmibevétele és szemelől tévesztése csak szánandó fellázadás volna azon fensőbb világrend alapzatai ellen, mellyeknek alkotóját és igazgatóját a teremtes urában szemléljük. – E törvények megismeréséből meritjük harmadszor azon megnyugtató öntudatot, hogy a népek álladalmi élete nem egyeseknek kénye kedve vagy szeszélye, nem az erőszak vad hatalma, vagy a véletlen vak uralmától függnnek, hanem bizonyos örök változhatatlan s fensőbb kezek által rendezett szabályterv szerint fejlődnek; valamint azon lélekemelő *igazságot* is, hogy a népek *valódi szükségletei* az emberiség fejlődése folyamában mind *kielégitetnek*; hogy a *szabadság* és a *jóllét*, az emberi *személymértőség*, és *egyenlőség* elvének uralma mindig kiebb és kiebb terjed; hogy a népeket

népektől, polgárosztályokat polgárosztályoktól mesterségesen elválasztó válaszfalak, előjogok, kiváltságok mindég szűkebb és keskenyebb térre szorítatnak; hogy az állami hatalom gyakorlati mindinkább szellemibb és észszerűbb alapokra fektetettik stb. – E törvény megismerése nyomán jutunk végre azon helyzetbe, hogy a jövő tüneményeket és viszonyokat, némileg előremondhatjuk; a Jövő alakulása és állapotaiba mintegy látói pillantást vethetünk; a mennyiben t. i. az események és tények lánczolatánál s az azt kormányzó törvény fölismerésénél fogva, felvagyunk jogosítva föltenni azt, hogy mihelyt a jövőben valahol és valamikor ugyanilyen okok és tényezők, ugyanilyen irányban és módon fognak valamelly okozmány előhozására összeműködni, a kérdéses tüneményeknek is *szükségkép* előkellfordulnia; vagyis annak bekövetkezése mintegy bizonyosan *előremondható*.

A mi ez államéleti fejlemtörvényeknek tulajdonképeni kutatása és kifejtése módszerét illeti, ez a következőkön alapszik. A politikai buvárnak feladata abban állván, a különböző tünemények és tények vizsgálásából, s a történelmi viszonyok és események egyetemes folyamatának nyomozásából, *törvényeket levonni, törvények létele és működésére következtetni*: mindezekelőtt szükséges, az egyetemes történelmi, s tapasztalati viszonyok és jelenségek *lehető legnagyobb körét*³⁹ a vizsgálódásnak alájvetni; azután az okozmányokról az okokra, az eredményekről a kútfőkre és rugókra visszamenni; az *egyenlőségeket és különbzetességeket* a jelenségekben különválasztani, illetőleg egymásmellé helyezni; a több különböző tények és tünemények hason tulajdonairól azok *közös okára* visszakövetkeztetni; a hisztóriai eseményeket s azok fejleményét *általánosítani* s mindezekből azután a közös *Szabályt* levonni; vagyis az *Inductió* és *hasonkövetkeztetés* (Analogia) módszere nyomán a törvényeket megállapítani⁴⁰. – A nélkülözhetetlen közeg és mód mind e tekintetben természetesen a szakadatlan *összehasonlítás*, a politikai tünemények és tények egymással összehasonlítása, mert csak ennek segélyével juthatunk tökélyetes megismerésére annak, a mi az államéletben mindenütt *azonos, maradó, és egyenlő*; és annak a mi *változó, különbzetes, és eltérő*; a mi azután egyfelől a szabálynak, másfelől az az *alóli kivételnek* meghatározására vezérel⁴¹! Egyébiránt sosem szabad szem elől téveszteni azt, hogy mint már fentebb (§. 6.) is említők, a Politikai Tudományban, mint akaratszabadsággal észszel és szabad önelhatározással felruházott lényekből alakuló státusok életét elemző ethikai jellemű ismeágban kivált annál fogva is, mivel a népek politikai létszerei és alakulatai mindenkör egy lényegileg különbzetességi elemet is foglalnak magukban, s mivel az állami élet szakadatlan mozgalomban s fejlődésben létezik, s így soha mint nyugvó hanem mindig csak mint fejleményi állapot szemlélhető: a politikai tudományban mond-

juk, sohasem számolhatunk a tünemények föltétlenül azonos jelleméből levonható s természetszükségességi törvényekre, hanem csak szabályokra (Regeln) a mellyek t. i. *kivételeknek* is engednek tért⁴²⁻⁴³; s hogy valahányszor tudományunkban *törvényekről* szöllünk, rendesen csak olly törvényeket értünk, a mellyeknek alapját nem föltétlen *azonosságú* állapotok, hanem fejleményi viszonyok és jelenségek képezik; egy szóval: *fejleménytörvényeket*⁴⁴!

III. Azt mondottuk fentebb, hogy mint kiválólag *tapasztalati* s gyakorlati jellemű ismereteknek, a Politikának az áll feladatában, hogy a tényleges államélet, államtevékenység és államfejlődés lényegének természetének s törvényeinek megismerésére vezessen. – E feladatnak az eddig kifejtettek szerint elégtételtvén, azon kérdés merül fel immár, vajjon ki van-e ez által végkép meritve a tudomány lényege és feladata; nincsen-e egyéb teendője, és hivatása!? – Erre szinte adtunk már többször választ annyiban a mennyiben határozottan kijelentők, miszerint a Politikának mint valódi ethikai és társadalmi tudománynak: a nép- és államélet folytonos tökélyesbitése és javítása, s így egy a létezőnél magasb, tisztább, eszményibb státusállapot előkészítésével is kell foglalkoznia; s hogy az e tekintetben szükséges, és a pusztá történet vagy tapasztalatból nem merithető előképek, irányeszmék figyelembevételére már csak azért is utaltatik, mert e tudománynak természetében rejlik, hogy a nép- és államéletet ne csak nyugvó s megállapodási helyzetében és viszonyában, hanem folytonos, eleven mozgalma, haladása s fejleményében is vegye tekintetbe; valamint azért is, hogy a gyakorlati államférfiúnak eljárásában és tevékenységében valódi vezető és kalauzolókép szolgáljon; hogy a valódi étellel mindég karöltve sőt azt némileg megiselőzve, nem pedig utána sántikálva, járjon; s mivel minden javítás és reformműködés csak akkor válhat valóban gyümölcsözővé és áldásossá, ha bizonyos előkép és életképes eszmények szemelőtt tartásával foganatosítatik⁴⁵⁻⁴⁶!

Midőn a politikai elmélet ezen eszményi elemét illykép elismerjük, köteleességünkben áll azonban azt is határozottan kiemelni, hogy milly értelemben és milly megszorításokkal tartjuk ezt lehetségesnek. Óvakodnunk kell ugyanis mindenekfelett azon félszeg s tévelyes felfogástól, mintha a Politikának az állana feladatában, hogy egy minden concret viszonyokat ignoráló, minden nemzeti történelmi műveltségi sajátságokat és különbzetességet semmibevevő, s minden idők és népek, vagy országokra alkalmazható „Államtevékenységi Eszményt, s Politikai Ideált” állítson fel és fejtsen ki! Hiszen ez egyenes ellentétben állana tudományunk kitünőleg gyakorlati, positiv jellemevel, természetével és irányzatával; sőt hatálya és tekintélyével! A politikai elméletnek mindenekfelett azon elvre kell alapítania, hogy neki az élet és való őszletes, adott viszonyai és álla-

potai szolgálnak tulajdonképeni anyagául; hogy rajongó eszmélyhajhászó irány által minden higgadt *szenvedélytelen államférfiút* csak elidegeníteni, de magához vonzani soha sem volna képes; s hogy olly természetellenes szerepet öltene, mellynek nyomán önmagával hasonlana meg, önmaga értékét és jelentőségét rontaná le. Az államtudósnak fontolóra kell venni azt, hogy politikai elmélete azon mértékben válik ingataggá, hiányossá, és félszeggé, valamint gyakorlatiatlanná, a mellyben a *létezőtől és fenállótól* messze eltér⁴⁷; hogy a különböző népek különböző politikai céljai, irányai, jelleme, és viszonyai, minden elvont *általánosítást* visszautasítanak⁴⁸; s hogy a különböző nemzetiségi és törénelmi meg műveltségi fokok örökké ünnepléses vetőt fognak elébe rivallni, azon elméletek és törekvéseknek, a mellyek figyelembe nem véve e főfontosságú tényezőket, minden népre és államra egy *gépies egyenlőségű eszménymintányt* tukmálni, mindnyájokat egy és ugyanazon *államképlet* prokrusteságyára szorítani szeretnék⁴⁹!

Az a mit a Politikai tudomány tenni képes, s tenni feljogosítva vagyon, e szerint nem elvont bölcseleti ideálok kifejtése, hanem concret, történeti alapokon nyugvó és progressiv előképnek felállításában áll, a mellyek által az adott körülmények és viszonyok szerint: az épen itt, és épen most foganatosítandó, lehetséges, és kivihetőre utaltatik; vagyis az állambölcselet által felállított általános eszményeknek, adott idő- és térbeni megvalósítása s lehetőleges kivitele, kifejtetik! – Csak így leszünk ugyanis képesek: a *históriailag adott és az eszményileg követeltre* egyformán szeméinket vetni; az emberi ész, szellem, s akaratszabadság teremő erejét és hatályát elismertetésre hozni; s a jozan politika s igazi állambölcselet igényleteinek megfelelőleg, a mindenkor *elérhető és megvalósíthatót* kijelölni; s egy szóval tudományunknak a gyakorlati államéletben is azon főfontosságú állást és tekintélyt kivívni, a mellyre egyetemes társadalmi haladásunk jóllétünk és boldogságunk érdekében igényt tarthat⁵⁰!

IV. Hátra van még, a mondottak folyományakép, azon kérdésnek megfejtése milly jellemmel birnak a politikai tudomány tanelvei és szabályai!? vajjon általános, föltétlen érvényűek-e azok, úgy hogy mindenütt és minden tekintetben alkalmazhatók és megállhatók! vagy pedig csak *viszonyosak, és relativ érvényűek*, a mellyeknek csak bizonyos *tér- és időviszonyokbani* alkalmazhatóságot és *érvényt* lehet tulajdonítani!? – Erre a következőkben válaszolhatunk. Mint lényegileg tapasztalati, s a gyakorlati életben gyökerező tudomány, melly az adott nép- és államélettel foglalkozik, következtetéseiben és fejtegetéseiben a különböző népek és országok nemzeti történelmi műveltségfoki különzettségeinek folytonos figyelemmel tartására vagyon utalva, s feladataul tekinti a státuslétszer tökélyesbitése és javítása tekintetéből mindazon módokat, in-

tézményeket és eszközöket megismertetni, a mellyek az egymástól olly sok viszonyok tekintetében élterő népek különböző államcéljaik megvalósítására vezethetnek: a Politika már tulajdonképpeni természeténél fogva, annak megismerése és méltányolására van hivatva, hogy magának az állameszmének practikus megvalósulása, megtestesülése: tér és korviszonyok szerint nagyon különböző; hogy az állam épugy mint az egyén mindenkor csak a történelem és a fejlődés szüleménye; hogy a közéleti formák és intézmények nem mindig és mindenütt absolute ugyanazok és egyenlők; hogy a folytonosan emelkedő emberiség, életszakai egyikében, lészere egyik ágában sem mutat fel föltétlen-egyformaságú s örökmaradandóságú állapotokat; hogy a politikai élet és fejlemény előmozdító közegei és útai mindenkor csak az egyes népegyéniségek külön külön életalapaiból meritendők: s hogy e szerint *tanelvei és szabályai* legnagyobb része nem absolut érvényű és alkalmazhatóságú; hanem csak viszonyos, az az bizonyos tér- és időkörülményekben, bizonyos *föltételek* alatt *érvénnyel* és horderővel bíró^{51!}

E főfontosságú ténynek, a mellynek megismerése és méltányolása a legujabbkori tudománybuvárlat legnagyobb horderőjü vivmányainak egyike, következménye és folyománya az: hogy a) a politikai elmélet, mint kifolyása és szüleménye a korfejlődés és viszonyoknak, absolute befejezettnek, és bevégzettnek soha sem nevezhető, hanem karöltve magával az államélettel, szakadatlan tökélyesbedésnek elébe vihető; b) hogy az országászattanban a legtöbb igazságok és szabályok, csak azon föltételek és megszorítások mellett érvényesek és alkalmazhatók, a mellyek a concret életviszonyok s állami állapotokból folyományoznak; c) hogy e szerint egy és ugyanazon tanélv, egy és ugyanazon státusforma, és intézmény, az egyik népre korra vagy álladalomra nézve, igenis érvényes, czélszerű, sőt áldásteljes, míg a másik nép kor és államra nézve felette *káros helytelen* és *czélelles* lehet; d) hogy az alaposan eljáró tudomány a gyakorlati élet-állapotokra mindenkor csak a folytonos fejlődésben létező, hely idő nemzeti és geographiai körülményektől függő, történeti tünemények mérvét alkalmazhatja; s hogy e) végre óvadkodnunk kell a politikai elméletben egy olly országászati s kormányzati mintányt vagy eszményt nyujtani akarni, a mellyet minden idők, minden álladalmakra nézve *egyaránt jónak, czélszerűnek, és foganatbaveendőnek* látszanánk tartani^{52!}

E felfogás és tárgyalásmód számos előnyei és fényoldalai, félreismerhetetlenek. Legelőször ugyanis kétségbevonhatlan az, hogy illy úton a tünemények mindenoldalu és legmélyebb ismeretére emelkedhetvén, valódi objectiv igazságokra jutunk (puszta alanyi vélelmek és föltevések helyett), s kiragadva az elméletet az egyének örökké változó s külbehatások, s pártnézetek befolyása alatt álló szemléletköréből, bensőleg és külsőleg

megszilárdítjuk. Bizonyos továbbá az, hogy, miután a vizsgalódások és nyomozások nem egyik vagy másik időre, nemzetre, vagy államalkatra, hanem az egyetemes státuséleltre, és annak minden időben s minden alkatbani nyilvánulásaira terjeszkednek: az elmélet köre szükségkép sokkal gazdagabbá és teljesebbé válik, s így a felismert igazságok termékenyítése és hasznosítása is sokkal biztosabban és sikeresebben történhetik. Ezen felfogásmód óv bennünket azon káros és gondosan kerülendő tévedéstől: intézményeket, állapotokat, rendszabályokat, a mellyek valamikor vagy valahol jók és célszerűek voltak, – egészen más viszonyok és helyzetekben, alkalmazni, életbeléptetni akarni⁵³. Csak ez a módszer szolgálhat alkalmat és lehetőséget arra, hogy a nép- és társadalomélet minden föltételei, céljai, és intézményei tüzetes méltányolására emelkedhessünk, azok viszonyos, hisztóriai jogosultságát, és célszerűségét beláthassuk⁵⁴, s így fölöttünk pártranemhajló ítéletet hozhassunk; s másfelől azon veszedelmes általánosítástól (Generalisation) tartózkodhassunk, a melly gögös önhittségben és megvakultságban népek és népek, műveltségfokok és műveltségfokok, álladalmak és álladalmak közt⁵⁵, a különbséget semmibevéve: mindnyájukat egy és ugyanazon gépies mintába szoritani; egy és ugyanazon politikai intézménykör és formasorozatnak alája vetni; egy és ugyanazon államalkotmányt és szerkezetet, hibázhatatlannak nyilvánítva, valamenynyi népekre és országokra alkalmazni, szeretné⁵⁶. – Egy igen nagy horderejű folyománya e tárgyalásmódnak végre az, hogy ekkép a politikai theoria nemcsak felszabadul a pártfelekezésség nyomasztó befolyása alól, amennyiben tudományhoz illően, minden pártok fölé emelkedik, hanem nagyrésze az eddig úgynevezett vitakérdéseknek (Controverskérdések) a leg-egyszerűbb megoldását is nyeri, a mennyiben, az itt kifejtett fensőbb egyeztetési módszereknek alapján belátjuk és megismerjük azt, hogy legtöbbször az ellentétes irányok mindegyike bir bizonyos jogosultsággal, hogy bizonyos határig mindegyik pártnak igaza lehet, s hogy mindkét félnek tévedése csak abban áll, hogy az egyik azt a mi magát már túlélte, csökönösen fenn tartani; a másik pedig azt, a minek még ideje nem jött el, túlheviesen, és nagyon is korán meghonosítani akarja⁵⁷⁻⁵⁸.

12. §.

AZ ORSZÁGÁSZATTAN JELENTŐSÉGE, HASZNA, ÉS SZÜKSÉGESSEGE.

I. Azok után, a mellyeket tudományunk fogalma és feladatáról eddig felhoztunk, valóban szükségtelennek látszik, annak még jelentősége, haszna és fontosságáról különösen és bővebben szólni is! – A politikai tudomány, egyike azon ismeágaknak, a

mellyek korunkban mind elméleti mind gyakorlati szempontból a legnagyobb horderejű szerepet viselik, s a melynek tanulmányozása, alapelveiben megismerése, és méltányolása, minden némileg műveltebb hon- és világpolgárra nézve mulhatlanul kívánatos, sőt szükséges! Lehet-e ugyanis fensőbb, nemesb, és érdekesebb feladatot gondolni, mint megismertetését és kifejtését azon elveknek intézményeknek és módoknak, a melyek segítségével az Álladalomnak, a világtörténelem és az emberiség e legegyszerűbb, legfenségesb alkotmányának, céljai, feladatai, és tulajdonképeni rendeltetése elérhető; a népeknek haladása jólléte és boldogsága szilárd alapokra fektethető; az állami erők és tényezőknek egy közös nagy céljai öszmüködése, valamint helyes viszonylata és egyensúlyja megvalósítható; s a társadalmi rend szabadság igazság és egyenlőség nagy eszméi és követelései, érvényesíthetők és megalapíthatók!? – Az országszattan messzeható jelentősége és értéke felett a legparányibb kételynek sem lehet helye, ha meggondoljuk, hogy miként vezet e tudomány bennünket e státus benső életművezete és mozgalma, az uralkodás és kormányzás alkatai, a főhatalom szervezése, a polgári jogok és kötelmek, a törvényalkotás és igazgatás, alapjainak és nyilvánulásainak méltányolására! Mikép ismerteti meg velünk a jog és igazság, a közjó és közérdek lehető legtökélyesb gyakorlati megvalósítása közegeit és föltételeit! Mint szolgáltató sinórmérvet a közintézmények s az államtevékenységi formák és idomok megítélésére; mint jelöli ki a józan haladás ujtás és módjait; mint bizonyítja be szükségességét a nemzet és kormány, néposztályok és néposztályok, polgár közötti egyetértés és jó öszhangnak, minden; nagy és áldásosabb eszme kivitele, és a státus békés fejlődésére nézve; mint mutatja meg azt, hogy az államnak nemcsak anyagi hanem szellemi erkölcsi erőinkkel és tehetségeinkkel is kell szolgálnunk, ha a státus magas eszméjének teljes megvalósulását akarjuk; mint vezet megismerésére annak, hogy a valódi közszabadság nem csak az alkotmányon hanem a kormányzaton s közigazgatáson is alapszik; mint helyzi minden kételyen felül azon tényt, hogy az álladalom azon arányban felel és felelhet meg hivatásának, s nevezhető tökélyesnek, a melly arányban az értelem és az érdem, az erény és a polgári becsérzet foly be a közügyek vezetése és intézésére, s hogy ép és egészséges népelet ép és egészséges politikai formák is szükségel; mint foglalkoztat tudományunk, szóval, megoldásával azon nagy világfontosságú kérdéseknek, és feladatoknak, a melyek az összes emberiség érdekét és figyelmét fölkeltik, egyeseket épugy mint az összeséget közvetlenül s legközelebbtről illetik, s melyeknek szerencsés megfejtése és elintézésétől nemünk nyugalma és jólléte, jövője és boldogsága függ!

A politika azon tudomány továbbá, melly az egyes honpolgárt épugy mint egész néposztályokat, állami helyzetők, érdekeik, és

teendők felett alaposan tájékozza, melly a nép minden köreiben a státuspolgári jogok és kötelmek megismerése és méltányolása vezérel, a közszellem és a hazaszeretet tevékeny kifejlését, éber munkálódását előmozdítja; minden egyesnek keblében a nagy Egész iránt, mellynek tagját s alkatelemét képezi, s mellyel végzetszerű összefüggésben áll, figyelmet, a közügyek menete iránt érdekeltséget támaszt, s így az eleven, termékenyítő és gyümölcsöző politikai életmozgalmat és sürgelmet támogatja! – Csak a politika képes bennünket az államélet viszonyainak, eseményeinek, és jelenségeinek, okai rugói és lánczolata megismerésébe beavatni, azon törvényeket és rendszabályokat, a mellyeken ugyszólván az összes státusrend nyugszik és fejlődik, kimutatni; s így számtalan olly tüneményeket megmagyarázni, a mellyek egyébként mint megannyi megfeyjthetlen rejtélyek állának előttünk. – Csak a politikai tudomány művelése és figyelembevételé szerzi meg azon meggyőződést, hogy az államélet s államboldogság egyik fő föltétele a bölcs mérséklet, mindenoldalú szilárd törvényhezi ragaszkodás, az önzéstelen áldozatkészség, kölcsönös méltányosság, kormány s nép közötti viszonyos tiszteletben áll; hogy a politikai jogok élvezete és gyakorlatára mindenekfelett meleg hazaszeretetű, erkölcsös érzelmű és érett emberek méltók; hogy a túlzott szabadságvágy szabadosság és fejtelenségre épű vezet mint a túlzott rendtiszelet szolgálásra és kényuralomra; hogy e két fogalom rend- és szabadság nemcsak hogy ellentétet nem képeznek sőt ép egymást kiegészítik, és szükségkép föltételezik, a mennyiben rend: szabadság nélkül, és szabadság rend nélkül, csak az állami öszlét helyes egyensúlyának megzavarását idézné elő stb.

A politikai államtan mutatja meg és igazolja azt, hogy csak azok a váltóztatások ujtások és reformok szoknak igazán áldásosak, gyümölcsözők és maradandók lenni, mellyek bölcseség, jogtiszelet, méltányosság, és tapintattal honosítatnak meg. Hogy ellenben az, a melly a fennállót természetellenesen magától ellöki, erőszakos felforgatással jár, s a köz- vagy magánérdekeket könnyelműen sértegeti: hatálytalansága és áldástalansága magvát már kezdettől fogva magában hozja. De másfelől azon megismerésre is jutunk e tudomány művelése folytában, hogy az eszélyesen foganatosított politikai Reform az egyedüli út és mód erőszakos rázkódtatásokat kikerülni, forradalmakat elhárítani, s azon fejlődésmenetet az egyetememes állam- és culturéletnek biztosítani, melly nélkül valódi szellemi társadalmi és anyagi jóllét nem is gondolható.

A politikai tudomány óv meg bennünket számos tévelyek, és félszeg előítéletektől, a mennyiben megismerésére vezet bennünket azon igazságnak, hogy egy és ugyanazon állami forma vagy intézménykör nem mindenütt és mindenkor alkalmazható, célirányos, vagy foganatosítható; hogy tartós és szerencsés ál-

lamintézmények nem pusztán írott törvények és egyezményekre, hanem a történeti fejlemények, a nép műveltségi, erkölcsi, honpolgári érzületére alapíthatók; hogy mint genialis Csengerink mondja: „a politikában ki dicsekedhetik avval, hogy feladata az általános jót!? ha e szempontból vizsgáljuk az emberi intézményeket, nem állapodunk meg az Utópiáig! A népek átalakulásának, az emberiség fejlődésének koronként vannak bizonyos alakjai; hiányosak kétségtelenül, csak lépcsői az előhaladásnak, nem a tökély legfőbb foka, hova sohasem juthat fel az emberiség” stb., valamint annyiban is, a mennyiben, egyes institutiók és államidomok vakbuzgó bámulásától visszatartóztat; szellemi szemeinket a történelem jelenségeinek méltányos megítélésében élesíti; a rosznak látszó jóoldalaira, a jónak tartott árnyékaira figyelmeztet; s így azon fellengző rajongástól is megóv, a mellyel politikailag elevebb időszakokban egyesek bizonyos kedvencz eszmék és eszmények iránt viseltetve, legtöbbször a társadalom és állam benső természete és szükségleteinek félreismeretével, annyi baj és veszély hozatik milliók és milliók fejére. – De végre társadalmi orvostudomány és növeléstan is a Politika, a mennyiben tudni illik, egyfelől a már kiütött s el nem háritott kórok és betegségek gyógyítására az államélet terén, utakat és módokat jelöli ki, s a helyes egyensúlyában megzavart politikai létszert szabályszerű helyzetébe visszavezetni tanítja; másfelől meg tervrajzát nyújtja azon eljárásnak, a melylyel a nép mindég tágabb és tágabb rétegei, a szabadság s alkotmányos jogélvezet sáncaiba befogadni, arra méltóvá tenni lehet, s így azok maguknak és az egésznek javára és diszére lenni is megtaníthatnak!

Mіндеzek nyomán valóban azon meggyőződésre juthatunk, hogy a Politika, mint azon ága az álladalmi tudományoknak, melly tulajdonkép mindnyájuk között bizonyos központi állást foglal el, a mennyiben minden egyes ágnek hódítmányai csak itt találhatnak tulajdonképeni egységes érvényesülésre: teljes joggal a státustudományok koronájának, az állam- és népelet valódi Mestertudományának neveztetetik: s hogy alig gondolható az emberi tudalom és ismeretvilág nagy rendszerében szak, a mellynek nagyobb fontosságot, és jelentőséget tulajdoníthatnánk.

II. Természetes folyománya mindennek az, hogy alig létezik tudomány, a mellynek tanulmányozása és művelése, *hasznosabb, szükségesb* sőt kivált *alkotmányos* országokban, alkotmányos jogélvezetnek örvendő polgárookra nézve, nélkülözhetetlenebb és gyümölcsözőbb volna! Csak a Politikából merítheti a gyakorlati státusférő ép úgy mint az egyszerű honpolgár politikai magatartása és működése vezérelveit, és szabályait; csak ennek kalauzolása mellett juthat kormány és nemzet, az állami hatóság és annak műszervköre, kötelmeinek és feladatainak tökélyetes megismerésére és felfogására. A politikából meríti

az országász és a törvényhozó, a közhivatalnok és a bíró, a rendészeti közlöny és a magánpolgár, azon elveket, a mellyek szerint hivatásában és kötelességei teljesítésében pontos ügyértően és lelkiismeretesen eljárhat; a köz- és magánjollét előmozdításánál közreműködhetik; a reája bizott ügyeket és érdekeket méltólag képviselheti; szóval emberi s honpolgári hivatásának teljesen megfelelhet. A mi különösen a kormányzat és törvényhozás férfiaiit illeti, ezeknek a politikai tudomány elveinek ismerete főleg azért szükséges sőt nélkülözhetetlen, mert egyébként egész működésöknek és tevékenységöknek mintegy mélyebb szellemiebb alapja hiányzanék; intézkedéseiknek a közjóvali megegyezése és összhangzása örökké kérdéses maradna, s e mellett a tévedés és balfogások annyi veszélyének is lennénk kitéve, hogy Isten és embere lótt a legsúlyosb felelőségteher nyugodjék rajtuk; s igen könnyen megtörténhetnék, hogy *boldogság* és *jollét* helyett inséget és vizsályt hozva a társadalomra, áldás helyett átok követné lépéseinket. – A mi pedig a polgárokat illeti, ezeknek csak a politikai tudomány elveinek ismerete szerezheti meg a felvilágosodás, érettség és értelmiség azon fokát, a melly állami jogaik üdvös gyakorlatahoz, honpolgári kötelmeik sükeres teljesítéséhez megkivántatik; valamint csak illykép juthatnak azon karba, hogy a nyilvános közéletben előforduló események vagy közérdekű ügyek felett helyes meggyőződésen s önbelátáson alapuló ítéletet hozhatnak; magukat a pártizgatások és csábitások közepette biztosan, illően *tájékozhatják*; az álhazafiságot az igazítól megkülönböztethetik, s egyáltalában az állam szervezete, feladatai, tevékenysége felett alaposabb nézetet szervezhetnek; a minek egyik főfontosságú és messzehorderejű folyománya az, hogy ekkép a fenálló *intézmények és törvények* szükségessége és hasznossága felőli meggyőződés a polgárookban meghonosulván, az azok iránti tisztelet és engedelmesség is hathatósan előmozdíttatik és szilárdítatik. Csak a politikai tanelvek figyelmesb tekintetbevételé alapján fejlődhetik végre ki erős és eleven közvélemény, melly melegítő és termékenyítő lehelletével az egész államteset keresztülhatja; minden egészséges és nemesb irányú közéletnek hathatós rugóját és tényezőjét képezi; s azon szellemi erőalap is, a melly az alkotmánynak szilárdságot és tartandóságot, a kormányznak iránytút; és a közhalomnak, a melly vele karöltve jár, künn és benn az országban, tekintélyt, hatalmat, és nyomatékot szerez.

Valóban, mennél nagyobbak korunkban az állam követelményei s a társadalmi élet igényletei egymás irányában; mennél bonyolódtabbakká válnak napjainkban a közügyek és politikai viszonylatok; mennél inkább veszi igénybe az álladalom sorsa és tevékenysége polgárainak éber figyelmét és érdekeltségét; mennél nehezebb és nagyobb feladatoknak megoldására kell az álladalomnak törekednie; s mennél inkább nő a kilátás minde-

nütt arra, hogy a népek minden osztályai és rétegei, megnyerendik az államügyekbeni beleszóllás jogát, s mennél inkább kezdik a hatalmasok és kormányok maguk is belátni szükségességét sőt magukra nézve is nélkülözhetetlenségét a polgárok részeltetésének a közügyek elintézésében: annál követelőbben tűnik előnkbe a Politika tanulmányozásának és figyelemreméltatásának szükségessége; mert hiszen csak ebben bírjuk az egyik főszóvétneket, melly bennünket a rögzös pályán biztosan vezethet, s a jóllét és haladás, a köz- és magánboldogság, a nyugalom és közelégültség, alapjainak megvetése, és megszilárdítására oktathat⁵⁹.

13. §.

A POLITIKAI TUDOMÁNY TÖRTÉNETI FEJLŐDÉSE ÉS IRODALMA⁶⁰

A) Az Ó- és Középkorban.

I. A tudomány, mint a természet- vagy embervilág jelenségeinek összefüggő megismerésén alapuló elmélet, vagy *elvrendszer*, közönségesen csak az idők hosszú sorának szokott szüleménye lenni⁶¹. De méginkább áll ez a *Politikáról*, mint azon kiválólag tapasztalati jellemű ismeágról, melly a népek állami szervezete rendezése és vezényletével foglalkozik; s így csak akkor keletkezhetik és alapítható meg, mikor a történelmi világfejlődésben s a gyakorlati státusélet körében különböző államalakulatok s fejleményi viszonyok már fölmerültek, s mint egy a vizsgálódás és nyomozás anyagául szolgáltattak; nememlitve különösen azt, hogy a *Politikai Elmélet* is több fejlődési fokokon halad keresztül; míg az idők folyamában, kapcsolatban a társadalmi és állami étellel, tökélyesbedék, s bensőleg gazdagodva, s rendszeres egészszé válva, az élénkebb közélettel bíró népeknél, mint *önálló tudomány*, a morális és státustudományok rendszeréből kibontakozott. – A mi magát a *theoria* haladását illeti, ez mindenkor több, különféle irányú és szellemű rendszerek alapján szokott végbemenni: a melly rendszerek mindegyike az egésznek megvalósításához kisebb nagyobb mértékben hozzájárul; azon emberiségi tudalomnak mellyre egyesek vagy egész korszakok a státus felfogásában emelkedtek, nyilatkozománya és formája; de másrészt miután az állambölcselek rendszerint az őket környező politikai és társadalmi viszonyok törekvések és eszmék befolyása alatt gondolkoznak és írnak, és egyáltalában senki *korán túl* emelkedni nem képes: tényleg *kifolyása* és többé kevésbé hű képmása is szokott lenni azon politikai állapotoknak és irányzatoknak, mellyek a *szerozőiket* környezik, s *gondolkozásmódjuk és nézleteikre* hatottak!

A politikai elmélet, egyetemes fejlődésében és alakulásában tekintve tehát nem másból áll, mint több különböző idő szerint egymásrakövetkező s egymástól tér- és korviszonyok szerint eltérő vagy összhangban álló korelméletekből; a mellyeknek mindegyike relatív jogosultsággal s értékkel bírhat; egyégekben és összefüggésekben szemlélve pedig kifejezvényét és irodalmi nyilvánulványát képezik azon folytonosan tökélyesbedő és előrehaladó emberiségi ismerendszernek, a mellyenk alapján a státusélet általános törvényeinek, az országrendezés és kormányzás szabályainak, felfogására és megértésére emelkedtünk. – És ép e különböző de maguk között bizonyos kapcsolatban álló politikai elméletek tartalmát, fejleményeit, hatását, s a kor- és világviszonyokkali egybefüggését megismertetni; a különböző népek és idők legkitünőbb államtudósainak nézeteit és elveit az álladalom szervezése igazgatása és tevékenysége körül, kimutatni; a tudomány viszontagságait, fokkonkénti tökélyesbedését, s irodalmi művekben megalapított rendszereit, szem elé állítani: képezi a *politikai tudomány Irodalomtörténetének* tulajdonképeni feladatát⁶²!

II. A mi politikai tudomány ókori fejlődését és állapotát illeti, ez is fényesen igazolja a bevezetésben mondottakat, a mennyiben az egész ókori államelmélet szoros összefüggésben jelentkezik a practikus státusélettel és állapotokkal; s a mennyiben valóban csak az ókor vége felé, miután a keleti, hellen és római államalakulás gazdag változatosságú tüneményei nagyrésze a történet színpadán keresztülvonult, találkozunk az első rendszeresebb politikai teoriákkal – Mi e helyütt, mellőzve az *őskeleti bölcselmi rendszereket*, a mellyekben az államelmélet csak felette csekélyjelentőségű és minden befolyás nélküli elemeire akadunk, figyelmünket egyenesen az ókor két legkitünőbb s valóban vilaghistóriai súlylyal bíró népére, a Görögökre és Romaiakra fordítjuk! – Egy általános megjegyzés, mellyet e két, tudományunkban pályanyitó s fényes tehetségű nép, politikai elméletére vonatkozólag tenni szükséges az, hogy e korban, a tudomány meg az élet között viszony egészen másszerű volt mint az ujjab időkben, s hogy e szerint az államtani bölcselmek és rendszereknek jelleme is szükségkép elütő azokétól, a mellyeket a modern emberiségnél találunk. A státustudósok ugyanis a görögök és romaiaknál nem voltak pusztá elmélet és tudomány emberei, hanem egyidejűleg gyakorlati államférfiak és törvényhozók is, a kiknek műveltsége és rendszere nem holt könyveknek hanem gazdag változalmú practikus státuséletnek tanulmányozásából, a státusügyekbeni tényleges részvételből, önképzés s önelmélkedés nyomán képződött, úgy hogy tudományukat, melly az életteli folytonos érintkezés által tisztázottat és idomitatott, valóban élőnek, husból és vérből állónak lehet nevezni! Innen van azután az, hogy daczára állambölcselmeik eszményi jellemének, mindnyájan az üres *abstractiónak* ellen-

ségei; hogy az álladalom felőli nézetök korántsem olly gépszerű és lelketlen mint sok *ujkoriaké*, hanem valóban organikai a szó nemesb értelmében; hogy a státus és a jogeszmét mindenkor a morállal és a benső igazságossággali kapcsolatban fogták fel; s hogy egyáltalában sok tekintetben egy magában egységesb, bevégezettebb politikai nézlethez s elvrendszerhez emelkedik, mint legnagyobb része *ujkori utódjaiknak*.

A mi jelesül a *Görögöket* illeti, ezeknél mint a tudomány a művészet, s a magasb irányú közélet egyáltalában, ugy különösen az államelmélet is, kitűnő polczra emelkedék, s több kiváló jelentőségű képviselőket mutat fel. Így mindenekelőtt *Socratest*, a ki az összes államtant s társadalmi elméletet az ethikára alapítá s a státus különböző alkatait és formáit annak általános szerkezetével hozza kapcsolatba; *Herodot* a ki ismeretes történelmi művének egyik helyén (III. 80. ff.) a státuskormányformákat osztályozza és elemezi; *Phytagorást*, a ki rejtelmes bölcselmi rendszerében az államszervezés némelly pontjait szinte kiemelé, *Thukydidest*, ki peloponnesi hadtörténelmében ismeretes lángelműsége és messzelátóságával az államrendezés és alakulás több jelentékenyebb momentumára utal; főleg azonban *Platont* és *Aristotelest*, mint a kikben az egész ókori státusbölcsélet úgyszólván legteljesb s legjellemzetesb kifejezői és képviselőire talált. A mi Platont különösen illeti, ennek két idevágó munkája „A Köztársaságról” és a „Törvényekről” érdemel kitűnőleg figyelmet⁶³. Platon szerint az álladalom egy nagy rendszere s jogosságnak és erénynek, mellynek feladata az, az igazság és erkölcsiséget megvalósítani, az egyénnek az *Összeségbei beolvadását* eszközölni, s egy minden tekintetben tökélyes és bevégzett emberi életet megalapítani és lehetségesé tenni. Ennek kivitele tekintetéből Platon a statusban mindent *közösnek* nyilvánít, tulajdont és családot, növelést és oktatást, életmódválasztást és tudományt, a közösség elve szerint szerveztetni és központilag igazgattatni tanácsol. Intézményei, mellyeket javaslatba hoz, jobbára aristocratiaiak; az egyeduralmat elébe teszi a democratiának; három néposztályt t. i. kormányzót, vitézlőt, és iparost különböztet meg; a mellyek jelesül az államvezényletére, védelmezésére, s anyagi javakkali ellátására hivatvák. Platon egész nézetmódjából egyáltalában azt látjuk, hogy az sok tekintetben a görögspártai államállapotokon alapszik; s hogy mint az antik világ egyáltalában az egyéni személység semmibe vételét, az ember természetes szabadsága és ősjogainak szemelőltévesztését tanusítja. – Sokkal alaposabb és tanulságosabbak azonban Platon műveinél a nagy világbölcseknek, *Aristotelesnek* politikai és erkölcsstani munkái⁶⁴. Aristoteles felfogásmódja és rendszere concret tapasztalati irányzatú; eszmekörében soha sincs a világ ugy, hogy eszmeköre a világban is ne volna; tanainak jelleme sokkal gyakorlatibb; s ép azért sokkal gazdagabb, eredménydúsabb is mint bármelly

egyébb ó- vagy középkori íróé. Szerinte a státus, mint egységes létszer, az emberek jóllét- s boldogságra irányzott ösztöneinek, természetének kifolyása, s épen azért az egyedüli út és föltétel is arra, hogy az egyesek és a társadalom céljait elérhesse. Aristoteles az államszerkezetet és formákat melylyeknek helyes és czélszerű elrendezését jó törvények és alkotmányi szabályok által a közjó és közboldogság szempontjából sürgöli, a szerint a mint a főhatalom gyakorlata Egy – Több – vagy minden állampolgárnál vagyon: *monarchiai*nak, *aristokratiainak*, és *demokratiainak* nevezi; a mellyek közül föltételnül egynek sem ad előséget, s csak korára nézve látszik az aristokratiai elem által s törvények szerint korlátolt Monarchiát különösen kedvelni; míg többhelyütt egyenesen kimondja, hogy az leszen a legtökélyetesb státusszerkezet, a mellyben a Legjobbak uralkodnak, és a melly a fenálló társadalmi physikai műveltségi és közgazdasági viszonyoknak legmegfelelőbb. Az államhatalmat magát is olly formán mint az ujkori államtudósok, három ágra, vagyis törvényhozás, jogszolgáltató bíraskodás, és végrehajtásra osztja, s hozzáteszi, hogy ennek feladata nem ép abban áll, hogy az absolut jót és helyeset, hanem a viszonyosan czélszerűt, az elérhetőt, és lehetségest vegye célba. Aristoteles volt e mellett az első, s e tekintetben valóban majdnem valamennyi ujjabkori államtudósok felett is álló státusbölcsele, ki az államot és annak szerkezetét folytonos egybefüggésében a társalmi különösen az ipari s gazdasági állapotokkal fogta fel; s ki a politikai psychologia és emberismerettan, a státus életre befolyó kü tényezők, physikai és geographiai föltételek, teljes méltánylásából indult ki; szóval daczára egyes tévedéseinek, s az államfejlődés aránylag csekély tapasztalatkörének, olly magas polczára emelkedett a politikai belátás és felfogásnak, hogy művei még ma is, két ezer éves műveltségi haladás után, az állam-bölcselet és tudomány legbecsesb, legnélkülözhetlenebb kútforrását képezik. – Utána a görögök körében valami kiváló jelentőségű státusbölcselet nem találunk, s említést még csak egyfelől a *Stoikusok* iskolája, a melly t. i. az állameszmét a világeszmével azonosítá, s a kosmopolitikus elméletét alapítá meg, másfelől az ismeretes történész *Polybios* érdemel, melly utóbbi művének egyik helyén (VI. 3. ff.) a különböző államalkatokat politikai szempontból igen érdekesen és alaposan elemzi, s a vegyes, vagyis a monarchiai aristocratiai és demokratiai elemnek egyesüléséből származó államformának ad elsőséget.

III. A mi a *Romaiakat* illeti, ezeknél mint tudva levő dolog, a Jog és Jogeszme gyakorlati kifejtése és érvényesítése legnagyobb példáival találkozunk, de a politikai elmélet terén, eredetiséget, s önálló behatást a tárgy lényegébe, hiába keresünk! Legjelesb állambölcselejük M. T. *Cicero* ki „*De officiis*”, „*De Republica*” és „*De Legibus*” czimű dolgozataiban a politiaiki elvek nagy körét említi meg, a nélkül azonban, hogy

azoknak rendszeres egybefüggése és egysége méltányolására emelkednek. Politikai nézetmódjának főbb pontjait képezi, hogy a státust az embererő és emberész legfényesb szüleményének nevezi; feladataul a jog- és közjóllét megvalósítását nyilvánítja; s ép oly formán mint Polybios a vegyes államformát tartja a legczélszerűbbnek és legtökélyetesebbnek. Kivüle a Romaiak közt még csak *Pliniust*, *Senecát*, *Sallustiust* és *Tacitust*⁶⁵ lehet felemlíteni, mint a kiknek irataikban elszórva itt ott politikai elvek és fejtegetések találhatók⁶⁶.

Az óvilág felbomlása és a középkor egész majdnem ezeréves időszaka folyamában a Politikai theoria említésreméltó nyomával nem igen találkozunk; ámbár tagadhatatlan, hogy a meghonosuló s mindinkább terjedő kereszténység több oly elemeket és tényezőket hozott a szellemvilági mozgalmakba, mellyeknek hatása az államelmélet megújulása és tökélyesbitésére jótékony hatásának bizonyulhatott volna. Karöltve ugyanis az Üdvözítő magasztos tanainak meggyökeredzésével az emberi személyiség s egyéniségjog nagy elve jutott lassankint elismertetésre, a mi természetesen az államtheoriára is jótékonyan és termékenyítőn hatott volna, hogyha az egykorúlag túlsúlyra emelkedő egyházi irányok és törekvések, a státus elméletet is uralmuk alá nem vonták, s oly tanok megalapulására alkalmat nem szolgáltatott volna, a mellyek némelly tekintetben ugyan az emberi személyiséget semmibevevő ókori tanok irányában, tagadhatlan haladást képeznek, de másfelől az által sokat ártottak, hogy az Álladalom valódi tiszta gyakorlati és világi fogalmának kifejlését nehezíték és akadályozák! Ennek folyományaké az egész középkori politikai elméletben, a mellynek alapeszméjét a „Theokratia” képezi, az egyházi közrendet látjuk döntő elemként szerepelni, a minek következtében azután a keresztényvilág mint egy nagy Istenország szemléltetett, s minden társadalmi és álladalmi kérdés csak e szempontból tárgyaltatott és oldatott meg. E felfogásmóddal tényleg találkozunk valamennyi középkori állambölcseleknél, egy *Sz. Ágoston* és *Tertullian*, egy *Lactantius* és *Iräneus*, egy *Aegidius Romanus* és *Patricius*, *Occám* és *Gerson*, – sőt magánál a 13. század végén működött *Dantenál* is, a ki „*Monarchia*” című művében ugyanezen eszméket és elveket vallja. – A fordulópont e tekintetben csak akkor állott be, a midőn a harmadik rend, a polgári osztály, ellentétben a hanyatló fölbirtoki aristokrátiával, s a középkori feudalizmussal, előtérbe nyomult, az anyagi és ipari érdekek nagyobb jelentőségre emelkedtek, a szellem szabadabb mozgalma s egyházhatalom alóli felszabadulása, az eszmék fejleményét és surlódását lehetségesíteni kezdé, s egyáltalában maga az újonnan megállapuló európai státusrendszer, az államfelőli elmélkedéseknek újabb lendületet adott, t. i. a 16. század folyamában, s mellyről azonban a következő szakban szözlünk.

14. §.

FOLYTATÁS. – B) UJABBKOR, JELESÜL A FRANCZIA FORRADALOMIG.

I. Azon időszak, mely az anyagi érdekek, az ipar forgalom és kereskedés kifejlését, a classikai tanulmányok megújulását, a nemzeti státusok megalapulását, a sajtó fölfödése által eszközölt megszüntetését a tudományi monopoliumnak és szellemi rabszolgágnak, a polgári elem megszilárdulását, az újvilág megnyílását, a gyakorlati irányoknak túlsúlyra emelkedését, a rationalismust és a hitreformációt hozta meg: ugyanazon időszak egyszersmind kiindulási pontja is lőn az államtudományi elméletek megújulásának, kiválólag pedig a státusjog- és politikai tudomány új alapokon és új elvek szerinti fejleményének. – Az összes ujkorbeli államelmélet fejlődése egyáltalában két időszakra osztható, a szerint a mint jelesül az 16. századtól fogva, tehát körülbelül Macchiavelli Morus és Bodintól a 18. század végéig vagyis Rousseau és Kantig, s az ezek befolyása alatt végkép kifejtett alkotmányos s közszabadsági elvrendszer megalapulásáig terjed; azután a *francia forradalomtól napjainkig*, a hol az épemlített alapirány nyomán a modern Jog- és Culturállodalom theoriája valamennyi ágazataiban és irányzataiban tüzetesebben és tudományosabban kifejtetett, s ellentétben a vele szembeszálló részint vallási, részint reactionarius részint vegyes elvű elméletekkel és tanokkal, mindinkább tekintélyesb és befolyásosb polczra emelkedék.

Mint egy valódi szellemi (habár nem is erkölcsi) óriást, ki egy egész államrendszert karol fel eszméiben, látjuk az ujabbkori politikai elmélet kiindulási pontján Olaszország hirhedt státusbölcselőjét Nic. *Macchiavellit*, a „Discorsi”, a „Principe” és a „Livius munkája feletti tanulmányok” lángeszű szerzőjét. (1469–1527.) Kiindulva egy az antik álladalmak világnézetével soktekintetben rokon felfogásmódból, környezve egy mélyjeiben megromlott és megrothadt társadalmi állapottól, birtokában a legbámulatosb állam- és emberismeretnek, s gazdag tapasztalásokra építve tanait: Macchiavelli e három munkájában egy egészen új alapokon nyugvó rendszerét nyújtja az országászatnak, a mellynek kiváló pontja a korlátlan uralkodói hatalomnak valamely nép feletti megalapítása és fenntartására vonatkozik, jelesül olly végből, hogy általa a kitűzött nemzeti célok és feladatok elérettethessenek, s egy mind bel- mind külügyi tekintetben szilárd tekintélyes államszerkezet megvalósíthatassék. A remek szerkezetű s valóban mély politikai belátást s tapintatot eláruló munkák főhiánya, melly tudományi becsüket is csökkenté az, hogy a szerző elmélkedéseinek fölvevei azon tévelyes nézetben alapulnak, hogy Jog- és Igazságosság csak tételes intézmények folyománya; hogy a hatalom nem a nép hanem az uralkodó javára és érdekében kezelendő; hogy a

fejdelem (ha oly nagy czélok kivitelét eszközli, mellyek a nemzet s államegész általános jóllétére vezetnek) még az erkölcsi felelőségtől is fölmentendő; és szükséges esetben a népet minden politikai s polgári jogaiból kivetkezetheti; s hogy az eszközök a cél által mindenkor szentesítetnek és igazoltatnak. – Macchiavelli e fagyasztó elméletének némileg ellentételét: egyfelől az angol *Morus Tamásnak* ismeretes „Utópia” című műve (1516) hol az ókori platonizmus elvei élesztetnek fel Botero „Ragion del Stato” (1589) című dolgozata, hol az állam és a társadalom természete s a fejdelem feladat stb. igen szelemdúsan s az ujabbkor szellemében tárgyalatik, *Lipsius* „*Politicorum libri VI.*” (1590) *Savedra Faxardo* „*Idea Principis christiani*” (1600) irata, *Mariana* „*De rege et regis institutione*” (1598) feliratu műve, mellyben egyenesen a kényúrügyilkolás helyeseltetik – másfelől pedig a híres franczia államtudós *Bodin* „*Six Livres de la Republique*” (1576) című államtudományi dolgozata képezi. Bodinnak igen sok észszel s bőtapasztalattal irt munkájában a következő messzehorderejű tételekkel találkozunk: Az álladalom egy közös főhatalom által vezetett népösszegének, s ennek közös dolgainak rendszere; a közfennség eredetileg a népnek tulajdona; az első államforma a patriarchálm monarchia, mellyet azután az egyeduralom, az aristokratia, és végül a democratia szokott követni; a politikai államintézményeknek meg kell egyezniök a nép általános viszonyaival, alkatelemeivel és irányjaival: a státusok hanyatlásának fő oka a nagyon egyenlőtlen és aránytalan vagyonmegoszlásban rejlik stb.: – megannyi nagynyomatékú eszmék, a mennyiben az összes ujkori államelmélet több sarkelveit már elég szabatosan és világosan magukban foglalják, s egyuttal arról is tanuskodnak, hogy Bodinnak a világ legnagyobb szakemberei egy Aristoteles, Montesquieu, s mások körében, helyet foglalni, jogos igénye vagyon^{67-68-69!} – A tizenhetedik század folyamában nagyobb jelentőségre és hirre kapott államtudósok között a *Német: Conring* (De civili Prudentia. 1662.), *Klock*, *Besold*, *Keckermannon*, azután *Spinozán*, *Hertiuson* meg az absolutistikus irányu *Graswinken* (De Jure Majestatis. 1642.) és *Filmeren* (Patriarcha, or natural power of King. 1665.) kívül, kitünőbb helyet vívtak ki maguknak a szabadelvű *Milton* (Defensio pro populo anglicano. 1651) *Harrington* (Occana. 1656.) a nemeskeblű de szerencsétlen *Algernon Sidney* (Discours of Government. 1698.), *Puffendorf*, *Thomasius*, főleg pedig *Hugo Grotius*, *Hobbes* és *Locke*.

II. A mi különösen *Hugo Grotiust* illeti, ez „De Jure Belli et Pacis” (1625.) című művében a státuseszme tisztább felfogásából indulván ki, azt egyenesen a Jog- és Igazságosság létszerének nevezi, mint az emberi akaraton s kényen felül álló tényt tekintí, s czéljaul a béke, a rend, s a jó őszhang biztosítását tűzi ki. Az államjogot leginkább művének 3. és 4. könyvében tárgyal-

ván, itt ujjal az állam eszméjét fejtegeti, a mi pedig annak formáit illeti, egyikhez sem hajlik föltétlenül, ámbár több elveiből, meg különösen onnan, hogy szerinte a népnek még a legnyomasztóbb fejedelemönkénti irányában sincs oka passiv engedelmességéből kilépni, az tűnik ki, hogy inkább az absolutisztikus államszerkezetnek látszik elsőséget adni. – A második nagyobb befolyású státusbölcse, a kit fentebb megneveztünk, az angol Hobbes a „De Cive” (1642.) és „Leviathan” című művek szerzője. Hobbes szerint a státus pusztán védintézménye az emberek természetes önzése s egymással szembe fordított ellenkezése leküzdésére; eredetét az emberek önállósítása valami hatalmas fejedelem alá képzi; s ez utóbbi hatalmának, az állam egysége és szükséges ereje tekintetéből mindenkor korlátlanul kel lennie. – Míg Hobbes rideg eszmeköre igen sokban Macchiavellire emlékeztet, addig a szabad szellemű s magasabb irányú John Locke a „Treatises on Government” (1690.) szerzője Bodinhoz hasonlít, a kinek némely alapeszméit általa bővebben kifejtve találjuk. A státus jelesen Locke tanítása szerint a tulajdonbiztosítás végett létezik, s éppen úgy mint maga a főhatalom a polgárok szabad szerződése és egyezkedésének kifolyása; a korlátolt monarchia, az egyedüli jogos és tökéletes státusforma, mellynek lényegét a népfennségi elv érvényesítése, és az képezi, hogy benne a törvényhozó hatalom a végrehajtótól elkülönözve jelentkezik, s kiválólólag a nemzet képviselői által gyakoroltatik, olyképp, hogy habár a végrehajtó hatalom közreműködik is a törvények alkotásában, a nemzetképviselők által hozott szabályoknak magát alávetni tartozik; főleg pedig az utóbbak beleegyezése nélkül semminemű adókat ki nem vehet. Egyáltalában bármennyi hiányokkal és félszeg nézetekkel is bővelkedik Locke elmélete, annak mindenesetre fényes tanulsága, hogy a szabad angol alkotmány melly ez időtájtban (1689.) végleg megállapított, az állambölcselek figyelmét tüzetesen magára vonta, s azon meggyőződést kezdé költeni, hogy ezen államformában létesített először az alkalmatlan szerkezet, melly az újkori emberiség szabadság- s jogérvényesítésének leginkább felel meg⁷⁰.

A tizennyolcadik század, mint minden egyéb tekintetben, úgy különösen a politikai *elméletek terén* is csak következetes továbbfejlesztője és megalapítója volt azon elveknek és eszméirányoknak, mellyeket a 16. és 17. század pályatoró szellemei az irodalomba bevitték, s általános fővonásokban kijelöltek. – Azon időben ugyanis, midőn a *francia absolutizmust* tetőpontján, a szárazföldi európai státusokat a politikai és kivált pénzügyi bonyodalmak legmagasabb polczán, magát a társadalmat pedig az erkölcsi elfajultság legundokabb posványába süllyedve látjuk: ugyanazon időben majdnem valamennyi kitünőbb népeknél akadunk egyes, nemesb keblű s magasbirányú politikai bölcselekre, a kik sovárpillanatokkal tekintvén az anyagi és állami műveltség hatalom és jóllét pályáján szükebben előrehaladó

Brittországra, és különösen annak alkotmányi institutióira, ez utóbbiakat mintegy követendő eszményképet honosaiknak szeméi elébe állítani, s mintegy mentőhorgonyt az általános chaosból és társalmi anarchiából, föltüntetni iparkodtak. – E férfiak körében tagadhatatlanul a legfényesb helyet a francia *Montesquieu* az „*Esprit des Lois*” (1748.) című ismert classikus becsű és óriási horderejű munka szerzője foglalja el. *Montesquieu* Angliának meglátogatása, Europa különböző országaiban tett utazásai és tapasztalásai, meg valószínűleg a nagy britt államtudósoknak, főleg pedig *Lockenak* tanulmányozása következtében, említett művében mely a legkülönbözőbb államtudományi, történelmi és culturhistoriai fejtegetéseket tartalmazza, először ecsetelte tüzetesen az *alkotmányos Egyeduralmi* államformát, s annak politikai társadalmi és történelmi jelentőségét, hatását, és föltételeit. Alapeszméi az ünnevelt államtudósnak ezekben öszpontosúlnak. Az államok alkotmányi szervezetére az ország physikai, műveltségi, s ethnologiai viszonyai bírnak befolyással, úgyannyira, hogy ezek figyelembevétele nélkül e tekintetben sükeres tevékenység nem is gondolható. Az államformák hárman vannak: *Köztársaság* mellynek éltető eleme és alapelve a polgárerény; a *Monarchia*, mellynek főrugója a dicsvágy és becsérzat, és a *Despotia*, mellynek alapja a félelem, réműlet. A köztársaság azután két különböző alformában nyilvánul, t. i. *Aristocrátiában*, mellynek főelve az önmérséklet, és *Democratiában*, mellynek rugója az erény, és a közszellem. Egy absolut tökélyetességű és érvényű államforma nem létezik, de művelt és polgárosultabb népekre nézve az angolországi bir legnagyobb jelentőséggel s követésre méltó jellemmel. A természeti állapot nem az erőszak és a harc, hanem a béke állapota. Az államfőhatalom háromféle: *törvényhozó*, *biráskodó* és *végrehajtó*, a mellyeknek azonban szabad s alkotmányos álladalmakban megkell osztva lenniök, úgyhogy egyesítve senkinél se létezzenek, mert ekkor a szabadság szolgasággá fajul. A poltikai népszabadság lényegét a közéletviszonyok tekintetében autonomia, vagy önkormányzat képezi. A mi a törvényhozást illeti, ez a nemzet jogát képezi a melly azonban képviselők, jelesül egy felső és alsó házat képző hongyülésben gyakoroltatik, egyetértésben a fejdelemmel ki a törvényeket szentesíti stb. Egyáltalában *Montesquieuről* azt lehet mondani, hogy *Aristoteles* óta alig létezett még állambölcső, a ki concrét gondolkozásmód, alapos tanulmány, sokoldalú tapasztalat s meleg szabadság- s közvetítő érzület által oly nagy mértékben tündöklött volna mint ép *Montesquieu*, ha mindjárt nem is lehet kétségbe vonni azt, hogy tanainak egyrésze az ujabbkori tudományfejlődés által lényegileg megczáfoltatott, vagy legalább helyesebb alapokra visszavezettetett.

III. *Montesquieuvel* majdnem egykorúlag Angliában a híres bölcselőt és nemzetgazdász *Hume Davidot*, a ki az álladalmat

a közjó megvalósítására célzó intézménynek nevezi, s a monarchiai aristokratiai és demokratiai elemekből alakult alkotmányt legjobban nevezi; és *Fergusont* több jeles moralpolitikai művek szerzőjét, – Olaszthonban pedig az ismeretes lángelmű *Filangierit* találjuk. Ez utóbbi jelesül „La scienza della Legislazione” (1784.) cz. munkájában, az uralkodó korirány szellemében elemezi a státustudomány több kérdéseit; a politikai elmélet alapjának az ethnológiát nevezi; a vegyes államalkotot elveti; az esküdtszéki és sajtószabadsági intézménynek hő pártolója; s egyáltalában egyike azoknak, kik a tizenhét századik századnak mint a humanitás századának, szellemével egyezőleg, a tövények közjórati irányzatát, az emberieségi elveknek terjesztését, a jog- és méltányossági érzelmek megszilárdítását szerencsés tapintattal és sikerrel előmozdították. – Ugyan e tájban irt és működött Németország újkori Socrate, a bölcsészet óriási befolyású reformatora s megújítója, *Kant Immanuel*. Kant többrendbeli munkáiban jelesül, a szerződésen alapuló státust a jogtörvények alatt szabadon egyesült emberi társaságnak nevezi, a mellyben a főhatalomnak mindenki engedelmisséggel tartozik, a melly főhatalom a törvényhozási, bírói és végrehajtói tevékenységakban és functiókaban nyilvánul. A *törvényhozás* mindenkor csak az összes nép egyesült akaratának lehet kifolyása, s a legjobb államforma a *respublica*, melly a népfennségi elvet legtökélyesbben érvényesíti; a közszabadság s egyenlőség eszméjét legszélesb alapon valósítja meg; lényegében azonban úgy tekintendő, mint olly államalkot, a mellyben a *nemzetakarati* egységes nyilatkozománya, a törvény, az egyedüli uralkodó. Hogy Kant jog- és államelmélete az összes újkori, kivált német politikai eszmefejlődésnek kiindulási pontjaul szolgált, s egész a legujabb időkig majdnem általános elismertetésnek örvendett, különösen emliteni tán szükségtelen is!

Az utolsó s leghatalmasb állambölcselő e korszakban azonban a világhírű *Jean Jacques Rousseau* a „*Contrat Sociálnak*” (ou *Principes du Droit public*. 1761.), a modern republikanismus s abstract liberalismus e nagyhorderejű s rajongással fogadott evangeliumának szerzője. Rousseau említett művében, azon feladatot iparkodván megoldani, miként lehetne a státust öszhangba hozni a természeti állapot és szabadság követeléseivel, azt állítja: hogy az álladalom az emberek eredeti s elidegeníthetlen szabadságánál fogva, csak szerződésen alapulhat, a mellynek nyomán minden egyes polgár a közakarati (volonté générale) alkotásához járul, a mellynek magát alájaveni köteles; hogy a főhatalom a polgárok Összeségénél vagyon, kik mint annak részesei állampolgároknak, mint a törvények alárendeltjei pedig alattvalóknak neveztetnek; hogy ezen hatalom mellyet kiválólag a törvényhozás joga illet, általános, feloszthatatlan, elidegeníthetlen, és csalhatatlan, miután

a társadalom olyasmit, a mi önlétele és érdekével ellenkeznek, nem akarhat, nem rendelhet. A végrehajtó hatalom gyakorlása Rousseau szerint a kormánynál vagyon, olykép azonban, hogy annak jogai nem szerződésen, hanem mindenkor visszavonható felhatalmazáson, vagy megbizáson alapulnak. A kormány elrendezése szerint a státusok: *aristokrátiák, monarchiák, demokrátiák*; a melly formák közül föltétlen elsőség egyiknek sem tulajdonítható, s míg például kisterjedelmű országokban a demokrátiái lesz inkább helyén, nagyobb s gazdag államokban a monarchiának lesz elsőbbsége⁷¹. Végre sajátserü momentuma Rousseau elméletének az, hogy ő a népfennséget minden előtte élt állambölcseleknél szélesb alapokra fektette: hogy a képviseleti elvet elvetette; az általa javallott államszerkezet biztosítására különféle ó-római intézmények fölélesztését tanácsolta stb. – Rousseauval a politikai theoria e korszakbeli fejleményköre végére ért: s a gyakorlati államvilág épügy mint a szellemi, nehéz tusákon és küzdelmeken keresztülhatolásra volt utalva, mielőtt napjaink tisztultabb s alaposb állam felfogásmódjához emelkedhetett, a mint a következőkből ki fog tet-szeni.

15. §.

FOLYTATÁS. LEGUJABB KOR,
JELESÜL C) A TIZENKILENCZEDIK SZÁZAD.

I. A francia forradalom világrázkódtató befolyása, meg a vele egykorúlag uralomra kapott politikai eszmék és irányzatok következtében: Europa valamennyi cultúrnépeinél tagadhatlan lendületet von a státuselmélet fejlődése, úgyannyira, hogy a XIX. század folyamában, egész hosszú sorával találkozunk a legkülönbözőbb politikai eszmerendszereknek, a mellyek alapján azután tudományunk előhaladása és tökélyesbedése a legnagyobb mérvben jelentkezett is. – A mi ez uralkodó irányokat és befolyásosb iskolákat illeti, ezek, a szerint a mint maguk az államélet terén egymással küzdő és tusakodó politikai pártok, egyáltalában három főosztályra szakadnak, és ugyan egyre, a melly az alkotmányos s képviseleti monarchiát s annak intézményeit képviseli; egyre melly a köztársaság és a népuralom megalapítására törekszik; és egyre melly ellentétben az összes, újkori szabadság-elvekkel és törekvésekkel az absolutismus, és a korlátlan egyeduralom mellett emel szót, s a szerint vagy a középkori hűbériség, vagy pedig a vallásegyház uralom szempontjából indul ki, két részre oszlik, t. i. egy conservativ-feudal, és egy theocratico-egyházelvi pártra. Ez iskolákra nézve egyébiránt általában azt lehet megjegyezni, miszerint a 19. század valamennyi valóban nagy és befolyásosb államtudósai túlnyomólag az alkotmányos monarchiai iskolához tartozik;

hogy a respublicai irányban csak Frankhon, az Éjamerikai Unió és Németország egyikét szakembere halad; az absolutistikus párthoz pedig csak a Németek meg a Francziák némely kitünőbb tehetségű státusbölcselei szitanak. – Mi a következő átnézetben az egyes cultúrnépek csak valóban tekintélyesb, s kitünőbb politikai íróit, s pedig időrendi sorozatban említjük fel⁷², egyszerűsítés végett nem osztályozván azokat több különböző iskolák szerint; és ugyan a mi

A) Az Angolokat, a kik az ujabbkori államtudomány kifejlése és tökélyesbitéséhez legnagyobb mértékben járultak s kiválólag az alkotmányi politikának a kormányzattal szoros kapcsolatát mindég leginkább szem előtt tartották, illeti, ezeknél az államjog és a politikai theoria irodalmi mezején a következők tüntették ki magukat különösen. Először az angol államalkotmány jeles fejtegetője *Delolme* mellett *Edmund Burke*, a világhírű parlamenti szónok és státusférfiu, a ki „*Reflections on the french Revolution*” (1790.) czimű művében az állam eredetét nem a szerződés és az egyéni akaratkény, hanem a történelemre vezeti vissza; az állami és politikai szabadságnak szükséges korlátaira utal, a fejedelmi hatalom kiterjesztése mellett szavaz, az államügyek kezelésében és intézésében a fenntartás és az észélyes reform elvét ajánlja s egyáltalában a francia forradalom borzadalmi által elkeserített kedélyhangulatában, a népszabadság s alkotmányos jogélvezet körét tetemesen megszorítatni kívánja. Utána kitünő hirre tett szert a republikanus sőt communistikus irányú *Godwin* „*Political Justice*” (1796.) czimű munkájával, mellyben minden társadalmi bajokat egyenesen a kormányok és fejedelmeknek rója fel, s a legszélesb democratiai alapu álladalomszerkezetet dicséri. Némely tekintetben evvel hason irányú, ámbár hasonlíthatatlanul alaposabb és sokoldalúbb az *Utilitarismus* szellemű apostola, a világhírű *Jeremiah Bentham*, ki századunk elején több classikus becsű, ámbár inkább a jog- és törvényhozás körébe tartozó munkával gazdagította az irodalmat, és segítette megalapítani az igazgatás és kormányzat alaptanait⁷³. A század második tizedében említésre méltó politikai munkával lépett fel *J. Craigh*: „*Elements of Political Science*” (1814. ném. 1816.), mellyben felette szabadelvű irányban a fejdelem és a kormány a nép kedveért és javára felállítottnak és hivatottnak nyilvánítatik, s kivált a népszabadsági jogok legszélesb democratiai alapokon kiterjesztése ajánltatik. A legujabb korban, mint tekintélyesb politikai író (a mint státusférfiu és szónak is méltó hirre szert tett) *Lord Brougham* lépett fel. Munkája melly „*Politikai Philosophy*” czim alatt (1840–1844.) három nagy kötetben majdnem az összes államtudományokat tárgyalja, kivált annyiban is igen becses, a mennyiben az alkotmányos monarchia intézményeit különös szakavatottsággal s gyakorlati tapintattal tárgyalja. Hiánya csak az, hogy benne mélyebb el-

méleti s philosophiai alapvetésnek nyomaira alig akadni, s hogy a munka inkább egy roppant adathalmazhoz mint rendszeres egészhez hasonlít. – Anglia legújabbkori állambölcselei sorában mint kitünőbbet csak még *Smith O'Brient* egy demokratikus irányú kormánytan szerzőjét, *Millt*, *Whewellt* a világhírű philosophot s egy „*Morality including Polity*” (1854.) című munka szerzőjét, *Cornewall-Lewist*, kinek munkáját a „Politikai Módszerről” már többször dicsérettel fölemlítők, és *G. Bowyert*, nevezük, mely utóbbi „*Commentaries on universal public Law*” (1854.) című nagyobb munkájában a bölcseleti közjogot tárgyalván, többhelyütt politikai elveket is fejteget, s annyiban sajátlagos irányú, a mennyiben tudunkra az egyetlen nevezetes brit státustudós a ki a vallásegyházi elemet az állammal szorosab egybefüggésbe iparkodik hozni. Egy másik érdekes pontja fejtegetéseinek az, a hol az államhatalom-megosztás elvét a státusegység elveivel törekszik öszhangban hozni.

B) Gazdagabb és sokoldalubb mint az angol irodalom, a Francia, státusjogi és politikai irodalomtermelvények tekintetében. Legkitünőbb képviselőit ugyanis a politikai elméletnek a következők képezik. Legelőször is az ismeretes *Siéyes* a ki „*Qu'est que le tiers état?*” (1788.) művében legelőször szállalt fel a harmadik néprend politikai jelentősége mellett, s követelék, hogy az államalkotmány épülete kitünőleg arra építessék. – Nagy befolyással az alkotmányos monarchiai elvek kifejlésére volt *Benjamin-Constant* a ki századunk második és harmadik évtizedében számtalan kisebb nagyobb de mindannyi jeles értekezésekkel, melyek „*Cours de Politique constitutionnelle*” cím alatt (1818 stb.) rendszerezve adattak ki, törekedett a népszabadsági intézményeknek érvényt és elismerést szerezni. – Nyomdokaiban jártak azután *Hello*: „*Du Régime constitutionnel*” (1830.) Pagés: „*Droits politiques*” (1817.), a higgadt irányú *Massabiau* „*Esprit des Institutions politiques*” (1821.) *Dounau*: „*Sur les garanties individuelles*” (1822.) *Tracy*: „*Commentaire sur l'esprit des Lois*” (1819.) *Jouy*: „*La morale appliquée á la Politique*” (1824.) című műveikkel, főleg azonabn a mint nemzetgazdász és történész is europai hirre kapott (szweitzolász származású) *Simonde de Sismondi*, a ki „*Études sur les Constitutions des peuples libres*” (1836.) cz. munkájában, az államszervezés és kormányzás több főkérdését valódi státusférfiui tapintat, lángész, és alapossággal fejtegeti, s kiválólag a nemzetfennségi elméletet, az egyeduralmi tant, és a választásügyi elveket vonja új szempontból tárgyalásnak alája⁷⁴! – A legújabbkori francia államtudósok közt mellözve a középkori irányu *Debonald*, *Maistre* és *Ballanche-t*, fényes helyet foglalnak el *Guizot*, számos történeti és státusjogi munkáival⁷⁵; *Billard*: a republikai szerkezet felett kiadott művével (1837. 1848.) *Cormenin*, a közigazgatási politika egyik

kitünőbb megalapítója (De la Centralisation. 1840.) Courtet de l'Isle (Le science Politique). *Laferrière* a legnagyobb francia közjogtudósok egyike s a nagy „Droit publique et administratif” (1854.) szerzője; *Laboulaye*, azután *Schützenberger* a ki „Lois de l'ordre sociale” (1850. II. köt.) művében a köztársasági státuszjog alapelveit fejtegeti; *Remusat* a ki legujabban megjelent „Politique Liberale” (1860.) cz. dolgozatában a 89-ki forradalom vezérelveit szellemdúsan védelmezi és fejtegeti; *Vacherot* a ki a „Democratiáról” szolló dolgozattal (1860.) *Ad. Garnier*: „Morale sociale” (1850.) című ethiko-socialis jellemű értekezéseivel, *Bécharde* (Administration de la France. 1851.) *Prevost-Paradol* ki „Études parlementaires” című értekezései: Dupontwhite a ki „L'Individu et l'État” és „De la Centralisation” (1856. 1859.) dolgozataival, *Odilon-Barrot* a ki legujabban a Centralisatio lényege s gyászos hatásairól irt (1861.) műveivel gazdagította a politikai irodalmat; végre *Alexis Toqueville* a remek „Démocratie en Amérique” (1839-1841. 5. köt.) és „L'Ancien Régime et la Revolution” (1856.) című nagyobb terjedelmű munkák hallhatatlan szerzője, a ki a köztársaságra nézve ugyanazt tevő, illetőleg adá munkájában mint Montesquieu az alkotmányos monarchiára nézve. – Nem sok használhatót, de annál több paradoxonokat magábanrejtők végül a hirhedt *Proudhonnak* politikai műveiben, mellyek közül csak az 1843-ban megjelent „Création de l'Ordre dans l'humanité” az 1853-ban közzétett „Principes d'Organisation sociale,” és a legujabban tilalommal sujtott „La Justice dans la Revolution et dans l'Église” címűt említjük meg⁷⁶.

II. C) Míg az angolok a gyakorlatiságot s a gazdag élettapasztalatokat, a francziák a formaszépséget és könnyű szellemdús modort honosították meg tudományunkban, addig a Németeket illeti az érdem, hogy a Státuszjog és Politika bölcséleti és historiai alapjaira visszavezettetett, rendszerezettetett, s elméletileg alaposabbá, bevégzettebbé vált. – Sokat tön e tekintetben *Kantnak*, *Hegelnek* és *Kraussenak* filosofiai rendszere egyfelől, és a német jogtörténelmi iskolának működése másfelől, úgy-hogy majdnem valamennyi kitünőbb szakférfiak lényegileg azon alapokon állanak, mellyek az említett iskoláktól megvetettek. A legünnepeltebb nevek, mellyeket eddig a német államtudomány fölmutathat, a következők: *Schlötzer* („Allgemeines Staatsrecht und Staatsverfassungslehre.” 1803.) a ki körülményeit s korát tekintve, meglepő szabadelműséggel nyilatkozik: *Krug* (Staatswissenschaft. 1824.) *Rotteck* (Staatslehre. 1829.) *Jordan* (Staatsrecht. 1834.) *Aretin* (Staatsrecht der constitutionellen Monarchie. 1824. 1837.) *Pöhlitz* (Staatswissenschaften im Lichte unserer Zeit. 1825.) *Spittler* (Vorlesungen über Politik. 1828.) *Luden* (Staatsweisheit. 1811.) *Weber* (Politik. 1823.) *Hoffmann* (Staatsbürgerl. Garantieen.

1830.) kik mindannyian Kant nyomain haladnak, s az alkotmányos monarchia szellemében írnak: K. S. *Zachariae* (Vierzig Bücher vom Staate. 5. köt. 1832. 1843.) a ki először kísérté meg egyetemiebb szempontból az államtudományokat fejtegetni: *Malchus* a ki (Politik der inneren Staatsverwaltung. III. köt. 1823.) a belügyi kormányzatot először tárgyalta alaposan és szakavatottsággal; *Dahlmann* (Politik. 1835. 1847.) a ki mint Montesquieu Frankhonra, úgy Némethonra nézve iparkodott a britt államtudományt mint utánzandó példányt felállítani; Röder (Politik des Rechts. 1837.) a ki a lángszellemű bölcselethez Krausenak jog- s államtani elveit iparkodott a legszabadabbal belvü alapokon a politikába és státuszjogba bevinni; *Schmittthener* ki (1839-ben megjelent államtud. munkájában) a conservatív és liberal irányt törekvék egyeztetni; *Pfizer* (Gedanken über Recht, Staat und Kirche, 1842.), a ki az alkotmányos monarchia legszabadabbalvü szószóllóinak egyike, *Rochau* (Realpolitik. 1859.) *Bluntschli* (Allgemeines Staatsrecht. 1852. 1857.) a ki a hisztóriai és a bölcseleti irányt közvetiti gondolatdus, valódi státuszferfiui tapasztalattal s széles tudományal irrott művében; *Zöpfl* (Staatsrecht. 1846. 1855.) *Held* (Verfassungsrecht. 1854.) a kik a pozitív államjogot is fejtegetik; *Haller* (Restauration der Staatswissenschaft. 1816.) *Vollgraaf* (Politik. 1828.) *Stahl* (Philosophie des Rechts und des Staats. 1845. III. köt.) *Adam Müller* (Elemente der Staatskunst. 1811. III. köt.) *Brandiss* (Der Staat auf christlicher Grundlage 1859.) mint a feudal- és egyházi irányú nézletmód képviselői; *Struve* (Staatswissenschaft. 1847.) és *Fröbel* (System der sozialen Politik. 1847.) mint republikanusok; s legujabban *Rudolph Gneist* a classikus angol közjog szerzője, *Lor. Stein* az államtudományok rendszerének új szempontbóli fejtegetője, *Rössler* a Hegel-féle állambölcselet új rendszerezője; *Hildenbrand* a legujabb jog- s állambölcseleti író, meg *Rob. Mohl*, ki harmincz éves tanulmányainak dús gyümölcseit és termelvényeit az utóbb lefolyt öt hat év alatt kezdé rendszerezett alakban közrebocsájtani. (Geschichte und Literatur der Staatswiss. 1855. III: köt. Staatsrecht. Völkerrecht und Politik. 1860. ff. Encyclopad. der Staatsw. 1856. Polizeiwissenschaft. 1844. 3. k.)⁷⁷.

D) A mi a többi europai és amerikai népeket s írókat illeti, ezek közt még csak a következők érdemelnek tüzetes említést. 1. Olaszországban: *Lampredi* (Jus publicum universale. 1777.) *Baroli* (Diritto privato e pubblico. 1837.) *Rosmini Serbati* (La società. Filosofiadel diritto. 1839.) *Tolomei* (Corso di diritto naturale. 1849.) *Soria de Crispan* (Philosophie du droit public. 1853. ff. IX. köt.) és *Ricci* (Del Municipio. 1847.) *Romagnosi*, *Taparelli*, *Ambrosoli*, *Ventura* (Sul potere publico. 1859. 2. vol.) 2. Spanyolországban: *Colmeiro* (Derecho politico. 1844.) *Donoso Cortes* (Lecciones de derecho politico. 1837.) a portugál

származásu s demokratikus irányu *Pinheiro-Ferréira* (Droit public. etc. 1832.) 3. Schweitzban: *Cherbuliez* (Granties constitutionnelles. 1838.) 4. Belgiumban: *Destriavaux* (Droit public. 1849. 2. köt.) 5. Hollandiában: *de Val, Tex,* és mások. 6. Éjamerikában: *Franklin, Payne, Adams* (Defense of the constitution etc. 1788.) *Story* (az amerikai alkotmány remek commentátora. 1844.) *Hamilton, Madison és Jay* (A Federalist nagyhirű szerzői.) *Lieber* (Political Ethics. 1839. Civil Liberty and Selfgovernment. 1853.) a német származásu s alapos állambölcselő; *Wilson* a Law-Lectures jeles írója, és legújabbban *Calhoun* a „Disquisition on Government” című rabszolgavédő munka ismeretes szerzője, meg az ismeretes nemzetgazdász *Carey*: „Social Science” (1858-1860. III. köt.)⁷⁸. Végre 7. Magyarországra nézve alig szükség említenünk, hogy *Széchenyiben, Desewffyben, Keményben, Szalayban, Csengeriben, Paulerban, Récsiben, Karvasyban s Báró Eötvösben* olly jeles szakembereket bir, kik a külföldi bármelly népének is diszére válnának⁷⁹.

JEGYZETEK

¹ Vö. Mohl: Encyclopadie többhelyütt. Pauler: Államencyclopedia. 6-9. és 142. s.k. I. Brougham: Political Philosophy (1844.) Bev. „Objects, Pleasures, and Advantages of Political Science.” Treitschke: Die Gesellschaftswissenschaft. (1859.) Rössler: System. Bevezetés. Roscher: System der Volkswirtschaft. I. §. 16. Ahrens: Org. Staatslehre. I. 78-84. I. Lor. Stein: System der Staatwissenschaft. (1852.) Bev. Léon Tillard: Nomenclature etc. (1851.) Ott: Écon Sociale. (1851.) 1-37. Hepp: La division des Sciences sociales. (1836.) Bülau: Encyclop. Der Staatsw. (1856.) t. h. Schmittehenner: Zwölf Bücher I. 30-33. I. Mohl: Gesch. Und Literatur der Staatswiss. I. 67-110. és III. 341-407. Rottek - Welcker: Staatslexikon. I. k. Bevezetés. Heidelberger: Kritische Zeitschrift für Rechtswiss. III. 3. és Münchener: Krit. Überschau der Rechtswiss. III. 2.

² Oka ennek egyébiránt abban rejlik, hogy az államtudományoknak egész a legújabb korig szenteltetett még annyi figyelem, a mennyit joggal igényelhetnek.

³ Röder: Politik des Rechts. 1. lap.

⁴ Illyenformán nyilatkoznak Schleiermacher, Roscher, Treitschke, Bluntschli, Laurent. és több újabbkori írók kik e kérdéssel foglalkoztak.

⁵ Ezek az életkörök jelesen csak annyiban érintendők meg az államtudományban, a mennyiben jogi és közérdeki jelentőségük és oldalaluknál fogva ezt mintegy szükségszerűleg magukkal hozzák.

⁶ Miután a tételes s pozitív államtudományi szakok (millyen például a tételes államjog) is ide helyezendők.

⁷ Melly jelesen bevezetésképp az állami alapviszonyokat és tüneményeket tárgyalja; s a státuselmélet általános alapelemei s föltételeit fejtegeti.

⁸ Ide sorolhatni a „Büntetőjogot” is.

⁹ Az államerkölc tudomány tekintetbevétele a státustudományok rendszerében legújabb időben kitűnőleg Mohl, Rössler, Schleiermacher, Ahrens, ifjabb Fichte, Rothe, Marheinecke, az angol Ferguson, Whewell, a francia Garnier,

Jouy, Droz, Sismondi, s az amerikai Lieber által sürgettetett; jelesül az okból, mivel az államjog- és a politikai tudományban kiválólag azon elvek fejtegetetnek, a mellyek szerint a közrend s állami öszlét fenntartása külsőkép, szükség esetében, erőhatalommal is foganosítható; míg a moráltatan belső indokokat és szabályokat is iparkodik érvényre hozni. Továbbá azon okból, mivel igen sokszor valami állami tény vagy intézkedés a rideg jogi vagy czélszerűségi szempontból, nem is elégséges és czélravezető, hanem a kormányhatalom vagy a polgárok erkölcsérzületének hozzájárulását is szükségesíti. S mivel tényleg a Moral is tárgyává válhatik a közfigyelem és méltányolatnak, a miért is különös intézmények alkotandók, mellyek a közérkölc megszilárdítására és fentartására czélozzanak! – És azután kivált napjainkban, a hol az államok politikájában és diplomatiájában, minden morális elem ugys majdnem végkép számúzve van, valóban nem fölösleges e momentumra tüzetesen odautalni, l. példákat Mohlnál: *Encycl. 500 s k. lapokon.* V. ö. Még Lieber: *Political Ethics.* (1838.) helyenkint. Ugyanattól: *Die bürgerliche Freiheit und Selbstverwaltung.* (1860.) Rothe: *Theologische Ethik.* III. 2. rész. 840–1009. Ahrens: *Naturrecht.* (1846) 138–139. Whewell: *Morality including Polity.* (1854.) Röessler: *System.* I. 417–430. J. Garnier: *Morale Sociale.* (1854.) Mohl: *Geschichte und Literatur.* II. 351 s k. Droz: *Applications de la Morale á la Politique.* (1825.) Jouy: *La morale appliquée á la Politique.* (1824.)

- ¹⁰ Nézetünk szerint ez által ugyanis alig maradna valami magukra a Státustudományokra nézve még fenn; a minek aztán szükséges eredménye az lenne, hogy pusztá formák tanává fajulna a státustudomány, s sem a népeletnek egy-séges tevékenységet, sem a közintézményeknek tulajdonképeni jelentőségét s hatályát meg nem fejthetné. E hibát tényleg elkövetik Mohl, s Riehl, utóbbi „*naturgeschichte des Volks*” (1854.) cz. Munkájában. V.ö. Treitschke: id. m. 78. 103. 104.
- ¹¹ A Nemzetgazdaságtanról, mint Államtudományi Főszakról tüzetesen a 2. kötetben szözlünk.
- ¹² A Politika a görög πολις πολιτεια (Város, közület, Köztársaság)ból veszi eredetét. Politikai Tudományoknak (tág ért.) pedig egyáltalában minden státustudományok is szoktak hivatatni.
- ¹³ Tudunkra e magában igen helyes s kivált itt igen jól használható szót a „Politikára” még senki sem alkalmazta szakművekben. Lexikonaink közt Blochnál (a legujabb kiadásban) találtam. Egyébiránt nem kell „Országászatot” egy ugyanazon értelemben „Országászzattal” venni, mert ez utóbbival csak az állami főhatalom gyakorlatát egy monarcha által; az előbbi szóval ellenben az összes államrendezést és igazgatást akarjuk jelelni, és kifejezni.
- ¹⁴ Az országászzattan fogalomhatárait különféleké, de a mienkkel a legtöbbek némileg megegyezhetők. Így például Spittler (Vorl. Über Politik. 3. l.) azt mondja: „Politik ist die Wissenschaft der besten Einrichtungen des Staates.” Bülow: (Encyclop. 2. Ed. 267. l.) „Lehre von den Mitteln zur Erreichung der Staatszwecke.” Luden: (Polit. 36. l.) „Politik ist die Entwicklung der Maximen der Staatsweisheit.” Mohl: (Encycl. 541.) Wissenschaft der Mittel, die Staatszweck so vollständig als möglich in der Wirklichkeit zu erreichen.” Pauler: (Encyclop. 143. l.) „Azon elvek foglalata, mellyeknek alkalmazása által az álladalom legsükerebben valósíthatók.” Karvasy: módok és eszközök tud. A mellyek által a státus czéljai elérhetőek. Stein igen korl. Értelemben veszi a Pol. a mennyiben azon szabályok összességének nevezi, a mellyek szerint az álladalmi alkotmányok alakúlnak.
- ¹⁵ Mint e helyütt kitetszik, mi a Politikának mint egyenesen practikus jellemű tudománynak fogalmát, tágabb alapra fektetjük az eddiginél; s bővebb tárgykört vindikálunk neki, jelesül az okból, mivel mind e fontos státuséleti tünetények, a mellyeket itten kiemelünk, a státustudományok egyikében sem ta-

lálnak megfejtésüket; s mivel a puszta jogi és czélszerűségi momentet, a Politikában megoldandó feladatokkal szemközt, egészen megfelelőnek s elégségesnek nem tartjuk.

- ¹⁶ Hogy a Politika valódi tudománnyá csak akkor válik, hogyha mindez itt fölemlítettek, meghatározott s egy rendszeres egészet s egységet képző elvekre vezette vissza, említeni tán felesleges is.
- ¹⁷ Pauler: Állami Eszélytannak nevezi. I. Azonban alantabb.
- ¹⁸ V. ö. Rotteck: Staatslehre. 24–26. Bluntschli: Staatsrecht. 1–2. lapon. Sidney-Camp: Democracy 33. l.
- ¹⁹ Szépen mondja Welcker: (Staatslexikon. 2. Edit. V. Köt. 46. lap.) „Auch politisch ist nur das gross und heilsam, was von den ewigen Ideen der Menschheit und der Gerechtigkeit ausgeht.”
- ²⁰ Röder: Rechtspolitik. 2–3. l.
- ²¹ Kitészik innen, hogy a Politika tényleg az Állambölcselet és az Államtörténet tudománya között foglalja el a helyet, s e kettő elveinek és tanainak adott körülményekbeni közvetítésére törekszik! V. ö. Ahrens: Nat. Recht. XIII.
- ²² Illy állami előkép (Musterbild) vagyis inkább gyakorlati Esményekről, I. alantabb.
- ²³ Mert ez által nagyon hamar elvesztené tekintélyét és jótékony hatályát az életre. V. ö. Sidney - Camp: Democracy. 32–38. lap hol az mondatik „Political Science is no vain chimera; it does not mock its votaries with notions theoretically systematic, but impracticable. It yields them truths beautiful in theory and substantial in the experience” etc.
- ²⁴ „Das höchste Darstellbare in der Politik ist, nachdem Nichts vollkommen ist, was besteht, – der Fortschritt” mond Dahlmann: i. m. 9. lap.
- ²⁵ Hogy még az abszolút Jó is csak szakadatlanul haladó képzés és érlelés által válik valóban kivihetővé és üdvössé, mutatja Röder: Politik. 2–3. lapon.
- ²⁶ Felfogásunkhoz soktek. közelit Pfizer, a ki illy című művében: „Gedanken über Recht, Staat und Kirche” (1842. I. 324.) a Politikáról mint tudományról így nyilatkozik: „Politik ist eine empirisch bedingte Wissenschaft, zum grösstentheil gegründet auf erfahrungsmässige Gesetze der Natur, und schöpfend aus den wechselvollen und mannigfaltigen Erscheinungen des vielgestaltigen Lebens in der Wirklichkeit! Sie stellt ein Musterbild auf, zeigt mit Rücksichtnahme auf die allgemeine Geschichte der Menschheit und auf die besonderen Verhältnisse der einzelnen Völker, die naturgemässesten und besten Wege zur Annäherung an ihr Ideal, und lehrt alle vernünftigen und zweckmässigen Mittel zur vollkommensten Erreichung jedes Staatszwecks kennen” stb.
- ²⁷ A mi a Politika vagy Országásztannak különbözését a vele soktek. rokon bölcseleti vagy általánosállamjogtól illeti, ez következőleg határozható meg. Az államjog kiválólag a státusélet jogi szabályait és viszonyait, uralkodó s polgárok közötti jog kapcsolatokat, a Politika ellenben magát a joghatárokon belül mozgó és nyilvánuló államéletet fejtegeti, s egyszersmind azon utakat módokat és intézményeket ismerteti, mellyek által a jogeszmé teljes uralma az államrendben megvalósítható, és megszilárdítható! „A nyilvános észjog (állambölcselet) a társadalmi szabadság és rend eszményét, a társas özlét szükséges föltételeit, a jog- és jogtalanság kérdéseit tárgyalja (mond Pauler), a Politika ellenben az eszményt az élettel közvetíteni, a jog és állam többi czéljainak létesítésére a legczélszerűbb közegeket kijelölni stb. iparkodik; s minthogy az Igazság határain belül több utak és módok ajálkoznak a társadalmi élet tökélyesítésére, azoknak czélszerűségét, nagyobb kisebb alkalmatosságát a Közjó tekintetéből tárgyalja.” – A Politika hatásköre és nyomozási mezeje tágasabb mint az „államjogé” az okból, mert a társadalmi élet belső (szellemi stb.) oldalai és nyilvánulásai tekintetében, nem a pusztá Jog fogalmából, hanem az általánostámogatás, előmozdítás, közérdek szempontjából vezénylés, egybefoglalás eszméjéből indul ki, és azon alapszik! – Az államjog

a státust inkább nyugvó maradandó szervezetében, ellenben a Politika folytonos mozgalmában tekintvi, s míg amannak főfő kifejezését az Alkotmány képezi, addig emennek (mint Bluntschli megjegyzi) leginkább a Kormányzás, a gyakorlati államtevékenység felel meg stb. Mindez azonban nem zárja ki azt, hogy Jog és Politika, Államjogtan és Országásztan, igensokszor legalább eszmeileg, összeneolvadjanak, s pedig olykép, hogy egymástól szorosan minden esteben elnem választhatóak, s tanaik kölcsönösen egymás jellemét öltik magukra! – V. ö. még Mohl: Encycl. 543. ff. Ugyanattól Geschichte der Staatswissenschaft. III. 351. ff.

- ²⁸ A mi az Országásztan vagy Politika *alkotó részeit* illeti, erre nézve mi azon szempontból indulunk ki, hogy a Politikai Tudomány egy rendszeresen összefüggő s több *alkatrészekből* képződő *egységes Egész*; de nyomozási körei és vidékei különfélesége következtében több *részekre* vagy *szakokra* oszlik, a mely szakok azután mint *külön és önálló tanágak* is tárgyalhatnak. E részek pedig a következők: A) Alkotmányi Politika. B) Kormányzati Politika. És ez utóbbi azután különösen a) Általános Kormány- és törvényhozási, vagyis Szervezési Politika. b) jogszolgáltatási Politika. c) Pénzügypolitika. d) Nemzetgazdasági Politika. e) Kulturpolitika. f) Rendészeti Politika. g) Hadügyi és végre h) Külügyi Politika. – Mindezekről tüzetesen az alant következő egyes szakaszokban.
- ²⁹ V. ö. St. Mill: System of Logic, ratiönative and inductive. (Ed. 3. 1851.) VI. könyv. vagyis II. köt. 401–527. Cornewall-Lewis: Treatise of the methods of reasoning in Politics. (1852.) többhelyütt. Opzoomer: De Weg de Wetenschapen. (1852.) B. Eötvös: Korunk Eszméi. I. 32–44. és II. 440 sk. Mohl: Geschichte und Literatur. III. 363. sk. Schmitthener: Ideales Staatsrecht. 14–25. I. Kautz: Nationaloekonomie. I. 367. sk. Knies: Polit. Oekonomie. (1853.) 321–355. röder: Politik. Előszó.
- ³⁰ Innen ered azután a tudománymódszerben követett ugynev. Bölcséleti és Történelmi irány megkülönböztetése, a melyről Bluntschli jól mondja: hogy szükségkép egymással ellentétben nem áll. V. ö. Staatsrecht. 15–19. I. és Prantl: Die Aufgabe der Philosophie. (1854.) 31. I.
- ³¹ V. ö. Röder: Politik. Előszó. XII. Schützenberger (Ordre sociale. II. 64.) „la Science politique serait stérile si l'absolutisme des faits données rendait impossible l'application des principes” etc. és Schelling: (Sämtliche werke. 2. Abth. Bd. I. 239.) „Wo Fortschritt ist, da giebt es auch ein Wohin!,,
- ³² A tudomány e két momentuma és alkeleme alapján tehát egyfelől képmása, másfelől előképe leend a valógnak, a positiv állami életnek!
- ³³ Azt mondja a nagy történész Schlosser: (Gesch. des achtzehnten Jahrhundert. Ed. 4. Bd. II. 446.) „Über Staat und Staatsverfassung kann nicht die reine Theorie, sondern die Erfahrung Aufschluss geben, weil erstere nur das Allgemeine kennt, was nirgends ist!,,
- ³⁴ Hogy ezt nem olly értelemben akarjuk vétetni, mintha az eszmüködésnek s teremtő erőnek e terén alkalom nem nyílnék, kitetszik a következőkből; – valamint onnan is, hogy maga az összes elméleti vizsgálódás, combináció, következtetés az ész működése nélkül nem is gondolható.
- ³⁵ E nélkül ugyanis a tudomány többékevésbbé nem volna más, mint daguerreotypszerü lenyomata a létezőnek. Nem szabad ugyanis felednünk azt, hogy a felett, a mi a társadalom rendeltetése, a mi előkészítendő, és czélba veendő a tapasztalás és történelem maga a fölnemvilágosíthat; s hogy másfelől minden valógnak nagy és termékeny politikai elmélet olyan lend, a melynek bizonyos magas előképek is lebegnek szemei előtt.
- ³⁶ V. ö. Bacon: Aphorismái IX. és Eötvös: id. m. 22–26.
- ³⁷ Az *inductiv és tapasztalati* módszert az államtudományunk körében legelőször *Aristoteles* alkalmazta; s ugyanez uton követték őtet a zujabb korban *Bodin, Bacon, Montesquieu, Burke, Toqueville, Dahlmann, Széchenyink, Roscher, Bluntschil, Eötvös, Opzoomer, St. Mill, Brougham, Cornewall-Lewis,*

sőt-némileg maga Proudhon is. Bacon: *De augmentis Scientiarum* (II. 10.) e módszert *hisztoria ruminatának* nevezi; s Brougham: *Political Philosophy* III. 80 ff, szinte nagyon ajálja. – A mi felfogásunk is e körben mozog, csak-hogy némelly lényeges kivételekkel, és megszorításokkal.

³⁸ Erről bőven: Krautz: *Nat.-Oekonom.* 376. s k. l.

³⁹ Jól mondja azért Macculloch „a single experiment is not sufficient to establish a rule” stb. épígy Herschel: „Experience by which mean not the experience of one man, only, or of an age, but the accumulated experience of all mankind in all ages”. (Perlim. *Discourses on Natural Philosophy.* 76. l.)

⁴⁰ Az így föllelt és megismert törvény, azonban csak akkor bír teljes értékkel és hitelességgel, hogyha ujjolag a gyakorlati és tapasztalati életben, mint próbakövnön, a folytonosan fölmerülő új meg új tünemények egy hosszú során át, kísérleti próbának vettetik alája.

⁴¹ Szolgáljanak például a következők. Ilyenszerű politikai fejlemtörvénynek (nagybani viszonyokat véve) nevezhetjük: hogy a Despotismus rendesen mint a despotát mint népét erkölcsileg megrontja; hogy a népek értelmi s ipari fejlődésével karöltve szabadabb alkotmány iránti vágyak és törekvések is támadnak; hogy a demokratiai államforma csak az egyenlőségelvnek a nép minden életkörei és életnyilvánulásaiban meghonosulása nyomán, léphet életbe; hogy alkotmányos népképviselési Monarchia csak nagyobb álladalmakban igazán keresztülvihető; hogy katonaszellemű nemzetnél szabad alkotmány erős alapon soha nem létesülhet; hogy az anarchia közönségesen dictaturára vezet, hogy a közhatalomnak egyszemélyben, vagy közlönybeni öszpontosítása, mindenkor avvali visszaélést szül; hogy minden státusforma vagy intézménykör csak addig állhat valóban fenn, míg a neki alapul szolgáló eszmék, állapotok, szükségletek stb. meg nem változtak; hogy a szabadságvágy művelt s öntudatos népnél azon arányban nő, a melyben egy megátal-kodott Absolutismus azt az anyagi erővel elfojtani akarja; hogy a legujabb kori államszerkezetben a decentralisatió utáni törekvés ép oly módon lépett a 17-18. század központosító irányja helyébe, mint az ókorban ép ellenkező viszonyok közepette a Centralisatió a decentralisatió helyébe stb.

⁴² Példa erre: hogy az Autocratia és a mindenbe gyámkodólag beleegyező kormány rendesen a népet közönbössé, indolenssé, erélytelenné változtatja; de nem szükségkép mindeniket, mert egységes jellemű, s természettől erélyes népre nézve illy hatást nem fog gyakorolni. Vagy az: hogy a tiszta democratia csak igen kis álladalmokban foglalhat helyet, a képviselési pedig nagyobbban. Vagy az: hogy a politikai szabadság minden néposztály s rétegei kiterjesztése, higgadt jellemű, s érett népnél egészen más eredményeket fog előhozni, mint olyaknál, mellyek nagyon heves véralkatúak, kicsapongók, műveletlenek stb.

⁴³ Mindezt B. Eötvös: (II. 443.) is határozottan belátja, és elismeri, de az itt vont következtetésekre nem igen jut el.

⁴⁴ Így azután azon kifogásnak is elejét vesszük, mellyet Hallam: (*Introd. to the Literature of Europe* Vol. III. ch. 3. Sect. 2.) az inductiv módszer ellen emelt.

⁴⁵ Illy Előképről a Politikában szóll a nagyhirű angol államférfiu és tudós Cornwall-Lewis: *Treatise on Politics.* II. köt. 203 s k.

⁴⁶ Már Aristoteles (*Polit.* IV. k. 1. fej.) és Plinius is ajánlja: (*Epist.* 21. lib. 6.) V. ö. még Knies: i. m. 256. Fichte: *Handelsstaat.* (1801.) 7. 1. Chalibäus: *Spekul. Ethik.* (1850.) I. 5-6. l. ifj.: *System der Ethik.* (1850.) I. 5. Schliephake: *Einleitung in die Philosophie.* (1857.) 71. lapon.

⁴⁷ Azt mondja Ferrara: „La teoria del futuro non puo costituirsi nemica alla teoria del Passato” (*Import. dell Economia Pol.*) 25. l. Ép így Cantú César: *Storia Universale.* (Ed. VII.) I. köt. 25. l.; sőt maga Saint-Simon: a socialismus alapítója (*Legislation etc.* 1818.) és Proudhon is! l. Krautz: *Natinalock.* I. 375 és 405.

⁴⁸ L. Dahlmann: *Politik.* 236.l. Bentham: *Works.* (1838.) I. k. 171. ff. Milly fél-

- szeg tehát Fröbelnek (Politik I. Vorwort) e nyilatkozata: „der politische Schriftsteller hat nur die Wahl, entweder die principielle Perspective auf die Zukunft, oder die praktische arena der gegenwart aufzugeben” nem is szükség említeni.
- ⁴⁹ Gyönyörűen kifejti a hires Gneist (Englisches Verfassung- und Verwaltungsrecht. II. köt. 829. l.), hogy az ógermán községélet meg az antik Respublika formái ránk nézve egészen alkalmazhatatlanok, mert egészen más eszmék, érdekek, s néposztályi viszonyokon épültek fel.
- ⁵⁰ Illy értelemben nyilatkozik a világ legnagyobb államtudósa Aristoteles is már (Politikája több helyein) és Ethikájában (I. 15.). Ép így Leonhardi: Vorberichte zu Krauses Philosophie der Geschichte. (1813.) lap XIX. és LXVI. Fichte ifj.: System der Ethik. I. lap. XIV. XV. Rösler: System. I. 438. 445.
- ⁵¹ B. Eötvös azt m.: (II. 351.) „A Politika azon tudomány mely azt tanítja, hogyan kell alkalmazni helyes mértékben, különböző elveket.”
- ⁵² Azért valami elv vagy igazság nem szűnik meg elv vagy igazság lenni, mert nem mindenütt és minden körülményekben alkalmazható. – Ép így nem következik innen az, hogy minden állami élet, minden idők és minden népekben bizonyos egyenlőségi és hasonlatossági és maradandósági elemet is foglal magába, nem csak különzetességét, a miből aztán ép azon eredmény folyományoz, hogy az említett törvények és szabályok, bizonyos föltételek alatt mindig és mindenütt egyformán mutatkozik, és érvényesíthetők is. Így p. o. habár nem minden nép s nem egykorúlag s hasonlatosságokkal emelkedik a Constitutinalismushoz; de azért sokan tényleg, s egykor bizonyosan odajutnak; a miért tehát illy esetekre is kikell terjesztenünk figyelmünket. Ép így a Democratia, Aristokratia, Monarchia, Despotia, bizonyos pontig mindenütt és mindenkor ugyanazon tüneményeket és eredményeket fogja mutatni. – A főszűly itt mindenestire arra helyezendő, hogyaz egyszer, illy szellemben felállított politikai theoria a lehető legteljesebb, vagyis olyan legyen, hogy minden főbb pontnál, a fenforgó viszonyok különbélesége szerint különböző elveket, v. szabályokat is tartalmazzon, különféle intézmények vagy közegeket és módokat is kijeleljen, vagyis ugy járjon el, hogy a helyett hogy egy általános (s ép azért legtöbb esetben hiányos) elvet állítani fel: tüzetesen kimondja: ezen esetben vagy körülménynél: ez meg ez; – a másik esetben vagy körülménynél pedig az meg amaz, alkalmazandó és elfogadandó! – Milly képzelenség volna például minden népre és műveltségfokra nézve az absolut Monarchiát, vagy az absolut Demokratiat; – A Juryt vagy annak ellentétét, – a Födoralismust vagy az Unitarismust ajánlani!
- ⁵³ Jól illik ide Roscherneke megjegyzése: (System der Volkswirthschaft I. §. 29.) „Nur derjenige wird recht beurtheilen können, wo, wann und warum z. B. die aliquoten Reallasten, die Naturaldienste, die Zunftrechte abgeschafft werden müssen, der vollständig erkannt hat, wesshalb sie in ihrer Zeit eingeführt werden mussten!” Ugyan ezt mondhatni az államélet tüneményeiről is.
- ⁵⁴ Így az absolut Monarchiának az ujkor kezdetén, hol a középkori zilált állapotokból a modern államegységbe csak egy erős hatalomteljjel felruházott státusfő volt képes átvezetni, illy czélszerűségét s jogosultságát kétségbe vonni alig lehet.
- ⁵⁵ Hogy a Theokratiában például egészen más elvek szerint lehet a fejdelem és nép közötti viszonylatok helyes egyensúlyát rendezni mint az alkotmányos egyeduralomban, említésre se szorul.
- ⁵⁶ Kicsoda merné ugyanis észszerűen állítani hogy az éjamerikai unio demokratikus köztársasága ép úgy az oroszok vagy törökökre is alkalmazható; – vagy a franczia centralsatió az angol selfgovernment szellemű államrendszer!?
- ⁵⁷ Gondoljunk csak az ellentétre, melly a középkori és a modern állameszme között létezik; s azonnal megfogjuk a különböző politikai pártiskolák irányait és nézeteit e tekintetben ítélni.

- ⁵⁸ A politikai tudomány segédtanait illetően, e helyütt röviden csak azokat emeljük ki, a melyeknek e tudományal közvetlen és közelebbi kapcsolata és viszonya van: jelesül pedig az általános Ész- és Államjogtant, a Nemzetgazdászattant, a Moráltudományt, a Státus- és Culturtörténetet, a pszichikai Anthropológiát, meg a Statisztikát.
- ⁵⁹ Sok jó megjegyzés található még Brougham: Polit. Philosophy cz. nagy művének Bevezetésében. –
- ⁶⁰ A politikai tudomány történeti fejlődése az általános státustudományrendszer fejlődésével, elválatlan összefüggésben és kapcsolatban állván, az egész jelen fejtegetésben csak olyképp adható a politikai elméletek irodalomtörténeti átnézete, ha egykorulag és kapcsolatban a velők kiválólag rokon államjogi s állambölcseleti elméletek is fölemlítetnek. – A státustudomány történetére egyébiránt a következő főmunkák vonatkoznak: Rob. Mohl: Geschichte und Literatur. (1854 óta.) I. sz. kötet. Hildenbrand: Geschichte der Rechts- und Staatsphilosophie (1860 óta.) II. köt. Buss és Hepp: Geschichte und System der Staatswissenschaft. (1839.) Janet: Hist. de la philosophie morale et politique. (1858.) Benczur: Társadalmi Rend. 82–147. Fehr: geschichte der politischen Theorieen. (1856.) Vorländer: Geschichte der philosophischen Lehren von Moral, Recht und Staat. (1855.) Ifj. Fichte: System der Ethik. (1850.) I. k. Raumer: Geschichte der Begriffe von Recht, Staat und Politik. (új kiad. 1860.) Tiberghien: Génération des connaissances humaines etc. (1844.) 2 rész. Förster: Deutsche Monatsschrift. (1853.) Schön: Literatura politica aevi medii. (1836.) Varga: a M. Tudománytárban. Pauler: Bevezetés az Észjogtanba. (1852.) 40–136. I. Schmitthenner: Zwölf Bücher vom Staate. (1839.) I. 34–181. I. Rau: Primae Lineae historiae politicae. (1816.), míg hosszabb rövidebb irodalomtörténeti átnézeteket a jeles Rotteck - Welckerféle „Staatslexikon” meg a Bluntschliféle „Staatswörterbuchon” kívül Sthal, Ahrens, Rotteck, Lerminier, Rössler, Aretin, Röder művei is tartalmazzak.
- ⁶¹ Az itt következőkről szerző „geschichtliche Entwicklung der Nationalökonomie” (1860. II. köt.) című munkája 11–33. lapj. kimerítően értekezett.
- ⁶² Hogy a politikai elméletnek és tudománynak története fejleményét nemcsak irodalmi művekből, hanem a törvényhozás, a gyakorlati államkormányzat, a népek általános nézetei és eszméiből az államszerkezet felett, meg a szókok, történészek stb. nyilatkozataiból is meríthetni, kétségen kívüli dolog. Itt azonban feladatunk főleg csak az irodalmi művekre vonatkozik.
- ⁶³ A két munka között különbség abban áll, hogy az elsőben Platon túlnyomólag eszményt, az utóbbiban pedig a valóhoz közelítő államelméletet akar kifejteni.
- ⁶⁴ Jelesül: Octo Libri Politicorum és Nikomachi Ethikája.
- ⁶⁵ Jelesül Annalisai IV. 33. szakában.
- ⁶⁶ Említhetők itt még Agrippa és Mäcenas státusférjak, kiknek utóbbika remek beszédekben és javaslataiban a democratia s az egyéni szabadság eszméjének, azután a gondolat és szólásszadabságnak, meg az államkormányzás több szabályelveinek kifejtésével foglalkozik.
- ⁶⁷ Nem szükséges különösen említenünk, hogy ez átnézetben csak a legkiválóbb, s a politikai és státusjogi tudományra nézve legbefolyásosb állambölcseletket említhetjük fel, míg a többieket, a kik valamely jeletékenyebb elmélettel az irodalmat nem gazdagították, hallgatással mellőzzük; utalva egyszerűen a fent megérintett (§. 13. Jegyz. I.) terjedelmesb szakmunkákra.
- ⁶⁸ Ép oly formán mint Platonak „Köztársasága” és „Törvényei” közt, vagyon különbség Macchiavelli „Principe”je és „Liviussa” között, a mennyiben az utóbbi a szabadság, amaz pedig a kényuralom teoriáját tartalmazza. V. ö. Mohl: Lit. Gesch. III. 526. s k. és Vorländer: id. műv. 88. s k. lap.
- ⁶⁹ A népfenségi elv szinte megvan már határozottan Bodin munkájában. V. ö. Baudrillard: J. Bodin et son temps. (1853.)
- ⁷⁰ A 18. század elején kiváló jelentőségű írók találunk a hollandszármazású Huber Ulrikban, ki „de Jure Civitatis” (1705.) művében az álladalmat szerző-

désre, de az ember s társadalom erkölcsi természetére is alapítja; a demokratiai államformát leginkább dicséri, az államhatalmat korlátozni tanítja stb.

- ⁷¹ Minthogy azonban R. szerint a nép bármikor elveheti a főhatalmat monarchájától vagy az egyideig túrt arisztokrátiától (Contrat Soc. III. 18. ff.) önként következik, hogy R. mindég csak a demokratiát tekinti az egyedüli jogszerű államalkatnak!
- ⁷² Nem tartjuk jelesül szükségesnek a részletes ismertetést a z egyes saktudósoknál azért sem, mivel magában az egész munka folyamában amugyis mindneiket még pedig többször is idézzük
- ⁷³ Jelesül a „Törvényhozási Ügyrend,” a „Büntető politika” stb. illynemű művei által.
- ⁷⁴ Lehet idesorolni még a következőket is: Lorimer: Political progress not necessarily Democratic. (1857.) Hildreth: Elements of Politics. (1854.) Wrotesly: Thoughts on Government. (1860.) Dick: Nature and office of State. (1848.) Grossmith (Government upon first principles. 1860.)
- ⁷⁵ Például a „Polgárosulás története” a „Democratia Európában s Frankonban” (1837. 1849.), az alkotmányos Népképviselési Rendszer története stb.
- ⁷⁶ Ide sorolható még: Macarel (Droit politique. 1823.) Thorombert (Principes de la Politique. 1825.) Girardin (Politique de l'Avenir. 1857.) Riche-Gardon (Doctrine démocratique. 1850.) Alletz (De la démocratie nouvelle. 1837.) Martin (La Science Sociale, au point de vue des faits. 1851.)
- ⁷⁷ Fröbel: legujabban „Theorie der Politik” (1861) című művében alkotm. monarchistává lett. – Említendő még: Eisenhart (Philosophie des Staats. 1843.) Eckendahl (Allgemeine Staatslehre. 1848. 2. Ed.) Planta (Wissenschaft des Staats. 1852.) Schleiermahr (Staatslehre. 1845.) Fries (Politik. 1848.) Leo (Studien zu einer Naturgeschichte des Staats. 1833.) Türkheim (Betrachtungen über Staaten- und Verfassungspolitik. 1842. 2. köt.) Wecker (többrendbeli munkáival.) Rönne: Staatsrecht der preussischen Monarchie. (1858. ff.) Schübler (Briefe über Staatskunst. 1856. Busz und Hepp (Geschichte und System der Staatswissenschaft. 1839.) Erdmann (Philosophische Vorlesungen über den Staat. 1852.)
- ⁷⁸ Meg Channing a nagyhirű unitarius-apostol.
- ⁷⁹ Ide helyezhetők még: Virozsil; Szeremley (Politika. 1844.), Benczur (a társadalmi Rend és Szabadság Elméletei. 1848.), Hünfalvy Pál, Szontágh, Mocsáry, Lónyai, Lukács és mások.